

Újpesti

2003. szeptember X. évfolyam 3. sz.

Helytörténeti Értesítő

Ez itt a mi hidunk.

Igaz, nem tartozik a száz legszebb híd közé a világon, de talán még Magyarországon se, ám attól mi még szeretjük nagyon. Kissrácként összegyűltünk, mondjuk, a Deák és Kossuth utcák lejtős torkolatánál, ahol, stílszerűen, a Petőfi mellszobra állott, és elhatároztuk, hogy hidazunk egyet: kerékpárra pattantunk hát, és meg sem állottunk a hídig – sőt, egy kicsit tovább sem, hisz a lendület rendszerint legurított a Római-partra, egészen a Hableányig, ahol megittunk egy nagymálnát, aztán indultunk vissza, Újpestre.

Ami engem illet, szerettem baktatni rajta egyedül is, homlokomat a hűvös fémnek tapasztva élvezni, ahogy a híd beremeg a vonatok alatt, vagy bámulni csak a vizet, félórakon át, álmatagon. És persze, szerettem ballagni később kettesben is, kézenfogva egy lánnyal, ebben az ég és föld közötti páros magányban, szerelmesen. És szerettem végigzúdulni rajta csapatosan, barátok, barátnők, osztálytársak – énekeltek, nevettek, játszottak, aztán lekanyarodtak a szigetre, kószáltak, tüzet gyújtottak, melegedtek.

A mi hidunk. Nekünk szép. □
Jolsvai András

A fauszodától a Tungsram strandig

„Lesz uszodánk. [...] Községünk néhány lelkes polgára 3000 frt-tal részvénytársaságot alakított e célra. [...] Az uszoda a legnagyobb kényelemmel leend berendezve, a fürdő áldását még a munkásnép is élvezheti néhány krajczárból. A bérletek igen olcsók leendenek amennyiben a társulatnak nem a nyereszkesedés a célja.” (Ujpesti Ellenőr, 1888. november 4.)

„Az ujpesti Dunafürdő, amely a Löwy-féle fakereskedés mellett állíttatott fel, már megnyitott.” (Ujpesti Ellenőr, 1889. június 9.)

„Lopás a fürdőben. Az ujpesti dunafürdő kabinjából vasárnap ellopták Schreiber Gyula fakereskedő és építési vállalkozó egyfelű arany remontoár óráját.” (Ujpesti Közöny, 1905. augusztus 13.)

„Amióta Ujpesten uszodában is fürdenek, azóta az a rozoga állapotban lévő uszodának nevezett valami, a József utca dunai végénél volt mindig elhelyezve s jó is volt ott. Mert megszoktuk, meg azután nincs is miért mutogatnunk, sem azon alkotást vagy tákolmányt, sem magunkat. S mit eszeltek ki? Hogy valami változatosság legyen, valami új hát e bárkát a hajóhídhöz állították, hogy a Pestről jövők lássák, hogy az ujpestiek fürdeni is szoktak s még a hideg víztől, illetőleg e zavaros létől sem félnek. Továbbá, hogy ha valaki jól kinyújtja a parton a nyakát, vagy felmegy a vasúti hídra, hát belátással bírhat a fürdőzőkre. Különösen a fineműek a nőkre. Igaz, ebben nincs semmi, hiszen a Balatonban is látják egymást!” (Ujpesti Napló, 1910. június 19.)

„A város közönsége már évek óta sürgeti egy strandfürdő felállítását, minden eredmény nélkül. [...] A hosszú és eredménytelen várakozást végre is elunta a város közönsége és akinek nem volt pénze és ideje a fővárosi és pestkörnyéki strandfürdők látogatására, egyszerűen kiment fürdeni a szabad Dunába, a megyeri csárda mögé, ahol mindenféle öltöző, vagy egyéb ilyen építmény hiányában a romantikus bokrok árnyékában, ugyszólván egymás szemeláttára öltöztek és vetkőztek. Leg-

nagyobb baj természetesen mégis az volt, hogy a felügyelet nélkül maradt fürdőzők közül minden nyáron egy csomó ember vízbe fulladt. Most aztán a város is belátta végre ezt a tarthatatlan helyzetet és [...] az ezévi beruházásaiba a strandfürdő létesítését is bevette, a régi megyeri szabadfürdő helyén. Azonban, alighogy megszületett ez az elhatározás, a Fővárosi Vízmű előterjesztést tett az irányban, hogy a megyeri csárdánál való fürdőzést szüntessék be, mert a strandolók bepiszkolják az ott álló kutakat, s így élvezhetlenné teszik a pesti vizet.” (Ujpesti Szemle, 1931. március 6.)

„A Duna óriási iszaplerakódása következményeképpen a megyeri ingyen strandfürdő lassan iszapos pocsolává változik. Ez a tény azonban nem riassza vissza az emberek ezreit, akik megalkusznak a változott viszonyokkal. Ember, ember hátán nyüzsög. A fürdőruhák merészen követik a nagyvilági divatot. A »merész kivágások«, a »sejtető áramvonalak« megjelölés már elavult fogalmak az idei fürdőruhák jellemzésére. [...] És érdekes, hogy modern divat nemcsak a fiatalság között hódít. Az élteőbb dámák is, ha őszülő hajzattal is, de ugyanolyan dresszből lógatják lábukat az iszapos vízbe.” (Igaz Szó, 1935. július 27.)

„Amint ismeretes, közel egy éve épül már az UTE, illetve Tungsram dunafürdő a megyeri csárda mögötti zátonyon. A nagyszabású vasbetonszerkezettel ellátott fürdőhöz egy elég szilárdan megépített fahíd vezetett. Ezt a fahídat törte össze és sodorta el a múlt hét elején a Duna áradása. [...] Ugy halljuk, hogy már a tavasz folyamán vashíddal kötik össze a megyeri partot a Tungsram dunafürdővel.” (Független Ujság, 1937. március 20.)

„Az Egyesült Izzó új uszodája teljesen elkészült. Befejezték az úszómedencék körüli területek kiképzését is. A legújabb strandújítások felhasználásával mellőzték a homokos plage-okat ehelyett minden úszómedence körül nagyobb füterületeket létesítettek napozás, pihenés céljára.” (Független Ujság, 1938. június 18.) □ (Összeállította Szöllősy Marianne)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
HIRMANN LÁSZLÓ
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:

IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA
KÖRÖS ANIKÓ
KRIZSÁN SÁNDOR
DR. SALLAI JÁNOS
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:

HIRMANN LÁSZLÓ *tanár*
JOLSVAI ANDRÁS *író, újságíró*
KOMJÁTHY ALADÁR *költő*
DR. KRISKA GYÖRGY *egyetemi
adjunktus (ELTE)*
KRIZSÁN SÁNDOR *gyűjteménykezelő*
LÁSZLÓ GYÖRGY *építőmérnök*
DR. SZERÉNYI ANTALNÉ *tanár*
SZÖLLŐSY MARIANNE
helytörténetigűjtemény-vezető
TÓTH MÁTÉ *tanár*
DR. VÉRTES LÁSZLÓ *főorvos,
orvostörténész*

Szerkesztőség:

1041 Budapest, István út 14.
Tel.: 231-3160, fax: 231-3161
Kiadja: Újpest Önkormányzata
Lapterv: BANGA FERENC
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
PÉ-PRINT BT.
Felelős vezető: SZÜCS ERNŐ

Újpesti

2003. szeptember X. évfolyam 3. sz.

Helytörténeti Értesítő

Újpesti vasúti híd (részlet)

1	JOLSVAI ANDRÁS <i>„Ez itt a mi bidunk...”</i>
Múltidéző	
2	<i>A fauszodától a Tungsram strandig</i>
Összeállította SZÖLLŐSY MARIANNE
Dokumentum, tanulmány	
4	<i>A Stephaneum aggok háza alapító levele</i>
6	LÁSZLÓ GYÖRGY <i>A Stephaneum aggok háza története</i>
Közlemények	
10	KRIZSÁN SÁNDOR <i>Az újpesti lóvasút, 4. rész</i>
<i>A '70-es években történt...</i>
13	DR. SZERÉNYI ANTALNÉ <i>Újpest első lapja, az</i>
<i>Újpesti Értesítő</i>
16	JOLSVAI ANDRÁS <i>Én és az ükapám</i>
19	DR. VÉRTES LÁSZLÓ <i>Az első újpesti orvos, aki</i>
<i>tudományos fokozatot szerzett</i>
20	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>Strandélet Újpesten</i>
22	DR. KRISKA GYÖRGY <i>A Palotai-sziget</i>
24	TÓTH MÁTÉ <i>Komjáthy Aladár, Babits újpesti</i>
<i>tanítványa</i>
25	KOMJÁTHY ALADÁR <i>Nem bírért, nem utókorért</i>
Híres újpestiek	
26	HIRMANN LÁSZLÓ <i>Istvánffy Ernő</i>
Interjú	
29	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>Schreiber Gyulára emlékeziünk</i>
Levelesládánkból	
31	DR. VÉRTES LÁSZLÓ <i>Mihailich Győző</i>
<i>műegyetemi professzor emlékezete</i>
32	Helytörténeti hírek

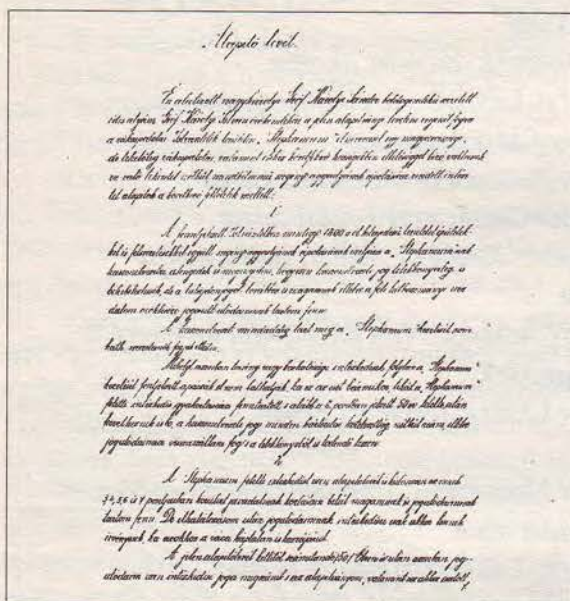
A Stephaneum aggok háza alapító levele

Én alulírott nagykarolyi Gróf Károlyi Sándor boldogemlékü szeretett édes atyám Gróf Károlyi István örök emlékére a jelen alapítványi levelem erejénél fogva a rákospalotai István-telek területén „Stephaneum” elnevezéssel egy magyarországi, de lehetőleg rákospalotai, valamint ehhez közelfekvő községekben illetékességgel bíró, vallásukra való tekintet nélkül, mindkétnemű szegény aggastyánok ápolására rendelt intézetet alapítok a következő feltételek mellett:

1.

A fentjelzett Istvántelken mintegy 1200 négyszögöl kiterjedésű területet épületekkel és felszerelésekkel együtt szegény aggastyánok ápolásának céljára a „Stephaneum”-nak haszonélvezetre átengedek s megengedem hogy ezen haszonélvezeti jog telekkönyvileg is bekebeleztessek, de a tulajdonjogot továbbra is magamnak illetve a főtí hitbizományi uradalom öröklésére jogosult utódomnak tartom fenn.

A haszonélvezet mindaddig tart míg a „Stephaneum” kezelésével rom. kath. szerzetesnők fogják ellátni.

Az eredeti alapító levél magyar nyelvű változatának első oldala

Mihelyt azonban törvény vagy közhatalósági intézkedések folytán a „Stephaneum” kezelését fentjelzett apácák el nem láthatják, ha ez az eset bármikor tehát a „Stephaneum” feletti intézkedés gyakorlására fenntartott s alább a 2. pontban jelzett 50 év letelte után következnek is be, a haszonélvezeti jog minden kártérítési kötelezettség nélkül reám, illetve jogutódaimra visszaszállani fog s a telekkönyvből is törölendő lesz.

2.

A Stephaneum feletti intézkedést ezen alapítólevél is különösen az ennek 3, 4, 5, 6 és 7 pontjaiban körülírt javadalmak korlátain belül magamnak és jogutódaimnak tartom fenn. De elhalálozásom után jogutódaimnak intézkedései csak akkor lesznek érvényesek, ha ahhoz a váczai káptalan is hozzájárul.

A jelen alapítólevél keltétől számítandó /:50:/ Ötven év után azonban jogutódaim ezen intézkedési joga megszűnik és az alapítvány, valamint az ahhoz csatolt jövedelmek feletti intézkedés kizárólag a váczai káptalan fogja megilletni abban a mérvben mint ezt a jelen 2. pont első bekezdése megállapítja, míg a tulajdonjog az előző pontban kijelölt jogutódaimat fogja illetni.

3.

A „Stephaneum” kezelését az aggastyánok gondozását általam, illetve a váczai káptalan hozzájárulásával jogutódom által kijelölendő apácák fogják ellátni, akik részére élelmezés, fűtés, ruházat és világítás czimén évenként 1500 kor. azaz Egeyerötszáz korona leendő kiszolgáltatandó.

4.

A naponkénti miseszolgálattal az apácák és aggastyánok lelki ügyeinek vezetésével egy az egyházi hatóság által kirendelendő lelkész lesz megbízva, ki ennek fejében a Stephaneumban lakást és teljes ellátást kap, mely természetben kiszolgáltatandó élelmezés és fűtésből, világítás, mosás és kiszolgálásból áll, amelynek czi-

mén az apáca testvéreknek évi 600 kor. Hat-
száz koronát rendelek kiadni.

5.

Az épületek fenntartása céljára azaz részben az épületek fenntartásának, részben nagyobb tatarozásainak költségeire évenként 1000 k. Egyezer koronát rendelek félretenni, amely összegnek fel nem használt része mint építési tartalékalap tőkésíttetni és nagyobb javításokra felhasználtatni fog és amelynek mikénti felhasználásáról addig, amíg az intézkedési jog az előző pont rendelkezése szerint a váczy káptalanra át nem száll, úgy magam, mint jogutódaim a nevezett káptalannak beszámolni tartozunk.

6.

A közjótékonyyságra bizva az aggastyánok ellátását, az ehhez igénylendő költségekhez a magam részéről segélyezés czimen azzal az öszszeggel kívánok hozzájárulni mely a 3, 4, 5 pontban főlemlített kiadások levonása után az alapítványi tőke kamataiból fennmaradni fog.

7.

A fentjelzett „Stephaneum” részbeni fenntartására 120000 kor. azaz: Egyszázhúszezer

korona névértékű értékpapírt fogok megőrzés végett letétbe helyezni. Ezen értékpapírok jövedelméből a fenti 3, 4, 5 és 6 pontokban felsorolt kiadások lesznek fedezendőek.

8.

Ha a Stephaneumnak az egyházmegyei főhatóság felügyelete és ellenőrzése alatt a rom. kath. szerzetesnők által való vezetése törvényi, közhatósági intézkedés folytán, vagy az alapító örökösétől nem függő okból lehetetlenné válnék, nemcsak az első pontban körülírt ingatlanok, hanem az 5 pontban említett építési tartalékalap és a 120000 koronás letét is teljes tulajdoni és rendelkezési joggal visszaszáll a főti hitbizományi uradalmat birtokló jogutódaimra, ha pedig ezen hitbizomány bármely [okból] megszűnnék [visszaszáll] arra aki ezen hitbizományi birtok haszonélvezetére az eredeti hitbizományi alapító levél intézkedése szerint hivatva volna.

Budapest 1904 évi augusztus hó 13.

Gróf Károlyi Sándor*

*A dokumentumot szöveghűen közöljük.

Az újpesti (rákospalotai) Stephaneum aggok háza épületgyűttesének mai képe

Az aggok háza kápolnájának egykori oltára ma a Budapest XIII., Babér utcai templom sekrestyéjében található

A Stephaneum aggok háza története

Ismeretes, hogy az Istvántelek elnevezésű település – amíg Rákospalota önálló község, majd megyei jogú város volt – Rákospalotához tartozott. Ott épült fel a MÁV istvántelki főműhelye, valamint a vasútvonal, az Árpád út, az Istvántelki út és az Elem utca közötti területen a kertes, családi házas település.

Ezen a lakótelepen, a Nagyvárad utcában volt Károlyi Sándor gróf egykori kertész-képző iskolája. Ezt az iskolát a gróf 1905-ben megszüntette, és az iskolában felszabaduló helyiségekben Stephaneum néven szegény, elagott férfiak és nők részére aggok házát alapított. A régi kertészeti iskola helyiségei azonban nem voltak elégségesek a befogadni szándékozott jelentős számú rászoruló elhelyezésére, és ezért a gróf Rákospalota község elöljáróságától építési engedélyt kért 14 szoba, 3 előszoba, 2 konyha, 2 kamra, továbbá mosókonyha, szárítókamra és mángorlőhelyiség építésére. Az engedélyt Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye váci járásának főszolgabírája, akinek a körzetébe a település tartozott, 1905. február 13-án kiállította, és azt két nappal később a község elöljárósága ki is adta a gróf megbízottjának.

Igazoló okirat az alapító levél jóváhagyásáról

Hogy a kertészeti iskolának milyen épületei voltak, nem tudjuk, elvesztek az 1905. évi engedélyezett építési tervek is. De azt tudjuk, hogy az új intézmény 24 fő befogadására (azaz 24 rászoruló öreg elhelyezésére) volt alkalmas, és annak vezetésére a gróf a Congregation Hospitalière des Caritas Soeurs des Pauvres (a Szegényeket Gondozó Kisnővérek Kongregációja) francia apácarendet hívta meg. Csak valószínűsíteni tudjuk, hogy az apácarend tagjainak elhelyezésére a régi kertész-képző iskola megfelelő átépítése útján létesítettek lehetőséget, gondolva annak zárdaszerű kialakítására is.

Az építkezés terveit Kőrösi Lajos építőmester készítette, és őt bízták meg a kivitelezéssel is. Kőrösi készítette az aggok háza zárdai részéhez csatlakozó kis román stílusú kápolna terveit is, amelynek kivitelezése szintén az ő munkája volt.

Az építkezés 1905. szeptember 10-én befejeződött, és arra „gróf Károlyi Sándor rákospalotai lakos” használatbavételi engedélyt kért. A főszolgabíró helyettese szeptember 20-án a helyszíni felülvizsgálat napjaul szeptember 26-át tűzte ki.

A felülvizsgálatnál azonban kitűnt, hogy a kápolnára elfelejtettek használati engedélyt kérni. Kőrösi Lajos építőmester október 4-én be is nyújtott egy kérvényt „Rákospalota község tekintetes elöljáróságának”, amelyben utólag kéri a kápolna használatbavételi engedélyének kiadását, arra hivatkozva, hogy az építési engedélyt az építető már február 13-án megkapta.

A felterjesztés a főszolgabíróhoz még aznap megtörtént, de – legnagyobb meglepetésre – a főszolgabíró helyettese, aki egyébként Rákospalotán lakott, arról értesítette a községi elöljáróságot, hogy a kápolnára eddig még nem is kértek építési engedélyt.

Az építési engedély megkérése a már elkészült kápolnára késik, és a főszolgabíró 1906. február 16-án megsürgette a felterjesztést, ami március 13-án meg is történik, de

most meg a főszolgabíró figyelmét kerüli el, aki április 2-án ismét sürget. A község azonban jelentette, hogy minden szükséges irat, benne az építőbizottság pártoló véleményével, már március 13-án felment, és így végre a kápolna építési és használatbavételi engedélye „a bemutatott tervek szerinti építkezésre 1906. május 1-jén megadatott”.

A következő bővítés, amelyet 1912-ben hajtottak végre, még jelentősebb volt, mert már 72 rászoruló elhelyezését tette lehetővé, de befogadóképessége még így sem bizonyult elégségesnek. A további bővítéseket azonban egy időre az I. világháború megakadályozta.

A francia rend kishővérei szeretettel gondozták a rájuk bízott öregeket, bár ez nem volt könnyű dolog, mert a rend alapszabályai szerint azokat csak alamizsnagyűjtésből volt szabad ellátni, és előfordult, hogy a kishővéreknek alamizsnagyűjtő útjaikon némely rideg szívű emberek ajtajától üres kosárral kellett továbbmenni. A rend e szigorú alapszabályainak éppen az volt a céljuk, hogy a kishővérek éppen példájukkal nyissák meg az emberek szívét az öregség, a betegség és a szegénység hármas keresztjét hordozó gondozottak, de velük együtt minden rászoruló iránt. A gróf által le-tett 50 000 aranykoronás alapítvány, amely ma feltehetően 50 millió forintnak felel meg, csak az intézmény fejlesztésére volt fordítható.

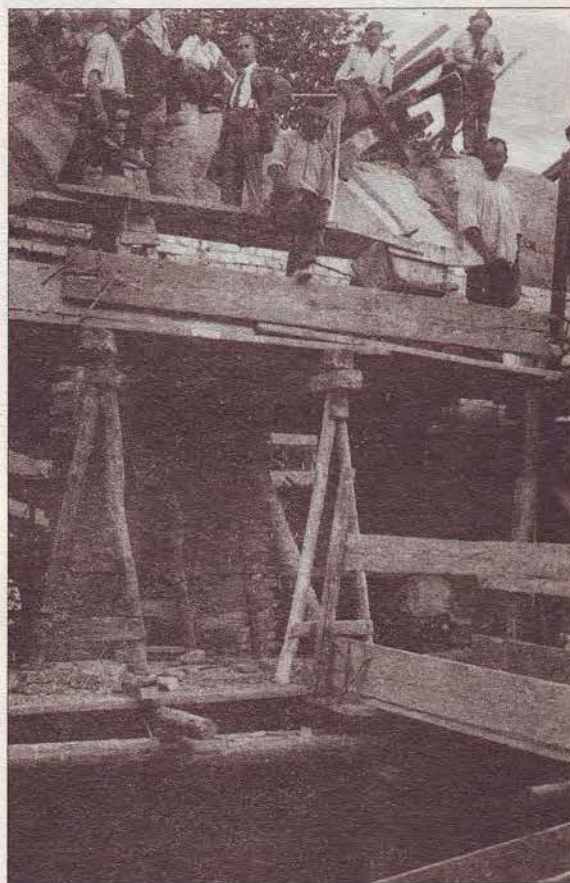
Az 1912. évi bővítési tervek nem kerültek elő, és elvesztek az 1932. évi további bővítés tervei is, mert az 1944. évi német megszállás idején a rákospalotai városháza pincéjében német katonák voltak elszállásolva, akik a tél beálltával – tüzelő nem lévén – az oda lerakott aktákkal fűtöttek. Csak reménykedem, hogy e sorok megjelenésével felhívva a figyelmet valamelyik szerencsés kutatónak még kezébe kerül valamelyik tervnek egy elfekvő példánya.

Az 1932. évi bővítés jelentős építkezés volt, amelynek során – vasbeton födémek beépítésével – emeletet építettek a főépületre, annak befogadóképességét a kétszeresére növelve, és azt gótikus stílusú templommal egészítették ki, amelynek méretei jelentősen meghaladták a régi, román stílusú kápolna méreteit, amire szükség is volt, mert – nem beszélve a 150 főre felnövekedett számú ápoltról, a rend immár magyar apácák belé-

pésével is megnövekedett létszámáról – az Istvántelki hívók egy része is odacsábult a Stephaneum templomába.

Az átépítést és bővítést Schmitterer Jenő építésmérnök, a Mérnöki Kamara titkára tervezte. Schmitterer Jenő, akihez baráti szálak fűztek, a templomot az akkori idők szellemének megfelelően eklektikus, azaz válogató stílusban tervezte meg, a történelmi stílusok közül a gót stílust választva ki. Míg azonban a régi időkben az építőmesterek műveik csillagbordázatát egyes kövekből rakták össze csodálatos tartószerkezetekké, amelyek a terhelést központosan, a bordák belső harmadában vezetve adták át az alapoknak, ez a templom már – a 20. század építészetének megfelelően – vasbeton szerkezetű volt és így független volt minden megkötöttségtől.

Az építtető a Stephaneum aggok háza bővítésének és a templom megépítésének munkálataival az Ast Ede és Társa Vasbeton-építő Rt.-t bízta meg, amelynek vasbeton-

Az aggok háza bővítése – új szint ráépítése dongaboltozatos lefedéssel

osztályát én vezettem. Akkoriban fejeztem be a Szondy utcai Szent Család-plébániatemplom gótikus vasbeton szerkezeteinek megépítését és a székesfehérvári Prohászka-émléktemplom vasbeton kupoláját, és mert akkor már rákospalotai lakos voltam, az én feladatom lett a Stephaneum aggok háza vasbeton szerkezeteinek megtervezése és a kiviteli tervek elkészítése, valamint az egész építkezés levezetése. A munkát örömmel vállaltam, mert feleségem már azt megelőzően is támogatója volt a rend magyarországi karitatív munkájának.

A tervek elbírálását és az építkezési engedély kiadását az 1923-ban megyei városi rangra emelt Rákospalota tanácsának műszaki osztálya, amelyet akkor Furgyik György főmérnök, műszaki tanácsnok, későbbi jó barátom vezetett, zökkenőmentesen intézte el.

Az építkezést 1932 tavaszán kezdtük el, és gyors ütemben haladva, ősszel már teljesen készen át is adtuk, hogy az öregek a telet már

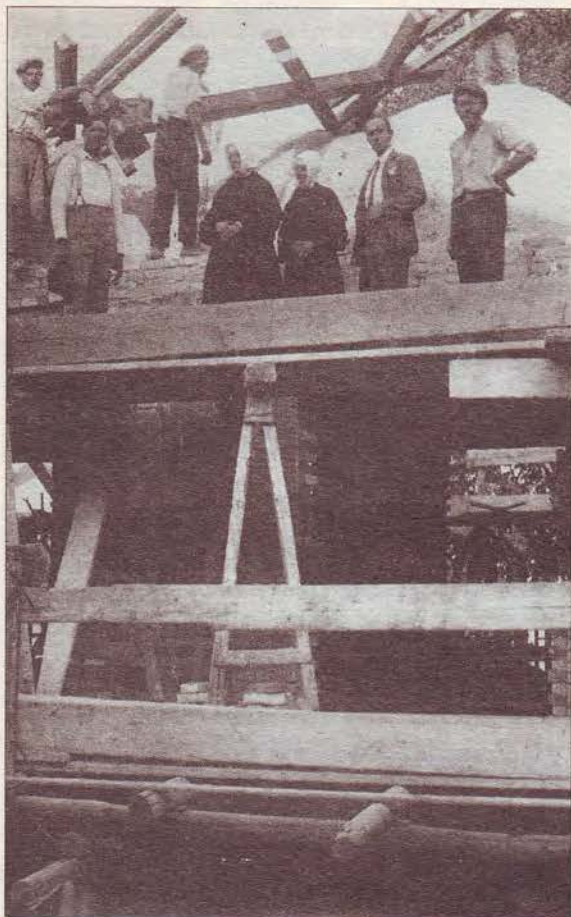
a kibővített, jól fűtött épületben tölthessék. Az aggok háza vezetőségének élén a francia születésű és magyarul csak törve beszélő főnöknő, a „jó anya” állott, akit egy magyarul jól beszélő francia apáca, a „titkárnő” támogatott. A titkárnő segített akkor is, ha a jó anyának vendégei vagy hivatali látogatói voltak. Én a főnöknőt mindennap felkerestem, hogy beszámoljak neki a munka haladásáról, és utána végigkísértem az építkezésen, ahol fényképeket is készítettem, amelyeket gondosan megőrzök, mint egy olyan időszakasz emlékét, amely mindannyiunk számára emlékezetes fog maradni. Ha Schmitterer Jenő barátom is meglátogatta az építkezést, akkor mindig újból megköszönte a tervező gyönyörű gondolatát, hogy a templom bejáratát a főépület folyosóiról nyílóan, avval azonos szinten úgy képezte ki, hogy az öregeknek közvetlen bejárásuk legyen a templomba, az emeleten pedig a földszinti bejárat felett úgy tervezte meg a karzatot – azonos szinten az emeleti folyosóval –, hogy arra az istentiszteletek alkalmával a már járni nem tudó öregek és a betegek kerekas ágyai és székei közvetlenül begördíthetők legyenek.

Az apácák első csoportja született francia volt, de 1932-ben már mind tudott magyarul, és magyar volt az apácák nagyobb része is. Valamennyien nagy szeretettel töltötték be választott hivatásukat.

Az aggok háza új részlegének megnyitása és a templom felszentelése után az élet valóban felélénkült a Stephaneumban. Istvántelek lakói egyre közelebb érezték magukhoz az intézményt, szívesen látogatták a hozzájuk közeli templomot, és úgy gondolom, hogy az élelmiszer-adományok is szépen megszáporodtak. Lengyelország lerohanásáig nem is volt semmi baj, de ezt követően, majd a Jugoszlávia elleni támadás idején, 1940-ben a szegények ellátása már gondot jelentett.

A Stephaneum aggok háza története azonban nem választható el egy másik közintézmény, a rákospalotai szegényház történetétől.

Tudvalevő, hogy a rákospalotai régi községháza az akkori Fő úton, a napjainkban újra a Fő út nevet viselő fő közlekedési úton, az azóta megépült „új” református templom helyén állott. Az I. világháború utáni időkben

Az aggok háza bővítése – a kápolna építése (az állványon az apácák mellett öltönyben László György)

azonban ez az épület már elégtelen volt a község megszorodott feladatainak ellátására, és ezért a községi tanács községháza céljára megvette a Hubay Jenő tér 8. szám alatti hosszú, másik kijáratával a Fő útra néző földszintes házat, amelyet a palotai nép „szamárház” néven ismert.

Az átköltözés után a régi községházát, amely U alakú épülettömbjével a Fő útra nézett, úgy alakították át, hogy Fő úti homlokzatának közepén új kapubejáratot nyitottak, amelytől jobbra (tehát kelet felé) helyezték el a rendőrőrszobát, míg a bal oldali szárnyban 20 öreg elhelyezésére alkalmas szegényházat létesítettek. Talán érdemes megemlíteni, hogy a községházának ebben a szárnyában volt előzőleg elhelyezve a kisbíró szobája, és mellette a községi fogda.

A mai városháza az I. világháború végéig szálloda és vendéglőüzem volt. A Tanácsköztársaság idején ebben az épületben székelt a direktórium. Rákospalota község 1920-ban ezt az épületet megvette Feith Gábortól és Lászlótól, cserébe átengedve nekik a már említett Hubay Jenő tér 8. szám alatti épületet. Rákospalota megyei várossá alakulása 1923-ban már az új, emeletes épületben zajlott le.

Amikor Rákospalota a régi községháza telkét templom-építés céljára átengedte a református egyháznak, és a házat lebontották, az ott elhelyezett szegényeket máshol kellett elhelyezni. Ideiglenesen a Kossuth-szobor mellett még ma is meglévő úgynevezett Ferenczy-házban helyezték el őket. Ez a ház a református egyház tulajdona volt. Ferenczy-háznak azért nevezték, mert ebben a házban volt a Ferenczy-féle temetkezési vállalat. Trapéz alakjával úgy helyezkedik el, hogy homlokzatának középső részével a Kossuth-szoborra, déli szárnyával a Fő útra néz. A kocsibejáró a Fő útról nyílik, és ennek a vasút felé néző oldalán állott az a 4 darab szoba-konyhás lakásból álló, ablakaival a Fő útra néző tornácós ház, amelyben a szegényeket ideiglenesen elhelyezték.

A szegények ellátása ugyanis igen sok gondot okozott a városnak. Helyesebbnek látszott a szegények gondozását – megfelelő tartásdíj fizetése mellett – a szegényekkel hivatásszerűen foglalkozó intézményre, a Step-

hanium aggok házára bízni. Ennek megfelelően 1940-ben a város szegényei átkerültek a Stephaneumba, oly módon, hogy értük és a város által később beutalt szegényekért a város fizet, míg „saját” gondozottjairól a Stephaneum gondoskodik.

A fenti döntéssel úgy látszott, hogy Rákospalota szegényeinek és öregeinek kérdése megoldódott. Amidőn azonban 1941. június 26-án Magyarország belépett a II. világháborúba, a Stephaneum aggok házának fenntartása már mind nehezebbé vált, bár az apácák önfeláldozó munkájának köszönhetően a gondozottak szükségét nem szenvedtek. A II. világháború után pedig Rákospalota város, a Nemzeti Segély szervezete és más külföldi segélyszervezetek támogatták a Stephaneum munkáját, míg végül 1947-ben Rákospalota teljes egészében átvette a francia kishővérek rendjétől a Stephaneum aggok háza fenntartását. Az átadás-átvételt a városi tanács részéről Vaszei József árvaszéki ülnök intézte, és az intézmény vezetésével az 1944-ben mártírhalt Fazekas Ferenc özvegyét bízták meg, aki nagy buzgalommal intézte az intézmény új követelményeknek megfelelő átszervezését.

Nem sokáig örülhettünk neki, mert midőn Rákospalota megyei várost mint Nagy Budapest XV. kerületét Budapesthez csatolták, az istvántelki főműhelyt és Istvántelket is átcsatolták Újpesthez mint Budapest IV. kerületéhez, és így a Stephaneum aggok háza is elkerült figyelmünk köréből. Csak másodkézből értesültünk, hogy Budapest az öregek ellátását saját kezelésébe vette át, és a Stephaneumot mint jóléti intézményt megszüntette. Épületeiben a Chinoi Vegyészeti Gyár csomagolóüzeme működött, a templomot pedig lebontották.

Fáj a szívem érte. Egyik legkedvesebb gyermekem volt.* □

*A Stephaneummal kapcsolatos dokumentumokat (alapító levél, László György kézírata, fotók) Iványi János rendezte. Az alapító levelet a Váci Püspöki Levéltárban bocsátották rendelkezésünkre, az egykori oltárt a Budapest XIII. kerület, Babér utcai templom sekrestyéjében találtuk meg. Mindkettőre Kadlecovits Géza, az Újpesti Helytörténeti Értesítő alapító szerkesztője hívta fel a figyelmünket.

A black and white illustration of a horse in full gallop, facing right. The horse is dark-colored with a white blaze on its face and white markings on its lower legs. It is running on a simple ground line. The illustration is enclosed in a rectangular border.

–Időközben a társaság járművei is megérkeztek: 10 személy- és 23 teherszállító kocsit vásároltak. Az 1874-ben felvett leltár szerint 4 db emeletes, karzatos (1-4 pályaszámúak), három zárt, egyszintes, a leltár megnevezése szerint ún. brünni (5-7 psz.-ú) és három nyitott, szintén brünninek nevezett (8-10 psz.-ú) személykocsit szereztek be. A teher-

Habár az Osztrák Államvasút Társaság Palota (ma Rákospalota-Újpest) állomásán a vágánykapcsolat a nagyvasút pályájával még nem épült meg, teherszállítás már folyt. Erre utalnak a KSH Statisztikai Évkönyveiben szereplő kimutatások. A társaság bevétele szinte fele-fele arányban a személy-, illetve a teherfuvarozásból származott. 1874-ben például 17 708 forint jövedelme volt az évi utasforgalom és 17 711 forint az áruszállítás után; így teljes évi bevétele 35 419 forint lett. Ám a cég kiadásai összesen 45 192 forintba rúgtak. Ez a következőkből tevődött össze: az igazgatóság és a forgalmi személyzet fizetése: 13 848 forint, a pálya felügyelete és fenntartása: 1708 forint, a kocsik és a lószerszámok karbantartása: 6173 forint, lótartás: 15 249 forint, egyéb kiadások: 8214 forint. És ez csak az 1874-es esztendő mérlege.

A következő évben szintén hasonlóak az arányok: az összes bevétel 30 635 forint, míg a kiadás 41 969 forint volt, így érthető, hogy a részvényesek mindinkább szabadulni kívántak a veszteséges vállalatától. Az 1876. október 1-jére összehívott rendkívüli közgyűlésen elhatározták az URLVT felszámolását, majd novemberben a cég „liquidáló bizottsága [...] a pesti lóvonatú vasút igazgatóságához kérdést intézett az iránt, vajjon bérbe veszi e, és minő feltételek alatt a vonat üzemét?” (Újpesti Értesítő, 1876. nov. 28.). A PKVT-vel kötendő egyezség azonban nem jött létre, így „a rákospalotai lóvonatú vasút kezelését egyelőre hat óra gróf Károlyi Sándor [a megszűnő URLVT elnöke] véteté át, ki, mint halljuk ez idő lefolyta után határozand annak

Helyi közlekedési rend.

Újzp. Budapest. a. lóv. vas. I fogat indúl	reg. 4	6.30. p.
" " " " " utol. " " " "	este 8	10. p.
Rákp. Újjesz. " " " " " 1.36 " " " "	reg. 4	— 30 p.
" " " " " " utol. " " " "	este 7	— 30 p.
Budap. Újzp. " " " " " 1 " " " "	reg. 5	30 p.
" " " " " " utol. " " " "	este 9	10 p.
Újzp. és Rák. " " " " " 1 " " " "	reg. 4	30 p.
" " " " " " utol. " " " "	este 7	— p.

— Napközben minden 10 perczen indul más vonat.

— Kivánatra 8 frt viteldij mellett külön díjonat rendelhető minden időben.

A gőzhajók járása f. év novem-
ber havában az alacsony vízállás miatt ez
idényre egészen beszünttetett.

végleges át- vagy nemvétele iránt miután a liquidatio ez idő múltával minden esetre megtörténend.” (Újpesti Értesítő, 1877. január 14.).

A gróf 1877. július 1-jével véglegesen az újpest-rákospalotai lóvasút tulajdonosává vált. A november 19-én kelt „örökadási szerződés” szerint 114 000 forintot fizetett, melyel a megszűnt URLVT adósságait rendezte. Így gróf Károlyi Istvánnak tőke és kamatok fejében 109 616 forint 16 krajcár, a Ganz öntödének 1103 forint 88 kr, a rákospalotai telek hátralékos vételáráért Rókay Józsefné vagy utódai részére 690 forint és az Osztrák Államvasút Társaságnak 2475 forint 44 kr összegeket tartozott fizetni. A megmaradt 114 forint 52 kr pedig a társaság pénztárába került.

Lóvonatunk megnyitása és a vállalat megszűnése közötti időszakból a vonal forgalmáról alig rendelkezünk információval. Mint azt már korábban, a tervezés során ismertettük, három közbelső kitérő beépítésével negyedórás kocsikövetést kívántak fenntartani. Ez többé-kevésbé sikerülhetett, ám valószínű, hogy bizonyos időszakokban ritkábban is járt a lóvasút. Az útvonal ismerete alapján pedig elképzelhető, hogy a teljes menetidő alpból kb. 30-35 percet tehetett ki, a kitérőknél eltöltött várakozási idő azonban ezt bizonyosan növelte. A korabeli, 1876 novemberében az Újpesti Értesítőben megjelent menetrend pedig csak az első és utolsó kocsis indulási idejét tartalmazta.

Még egy lóvasút gondolata

A környező települések közlekedési kapcsolatát fejlesztette volna az a lóvonat, amelyre először 1869-ben kértek előmunkálati engedélyt Szekrényessy József és Leiner Simon, társaikkal együtt. „Újpesttől Káposztásmegyeren, Fóth felső- és alsó Alag határain keresztül egész Dunakesz véghatáráig” épült volna meg e vonal. Sajnos ennek iratait – a Magyar Országos Levéltárban őrzött Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztérium irattárának mutatókönyve szerint – selejtezték, így erről csak ennyit tudunk. A tervezettel 1870-ben ismételten foglalkoztak, egy év múlva pedig már az újpesti Lővy család tagjai is támogatták a „Dunakeszi, Fóti, Mogyoródi, Sz. Jánosi és Gödöllői határokon keresztül létesí-

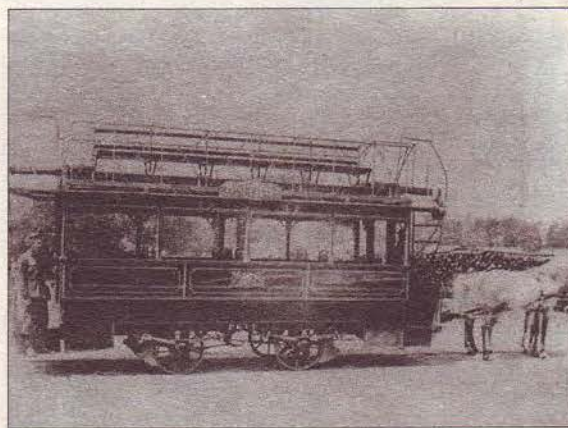
tendő lóvonatú vp. [vaspálya]” életre hívását. Valószínűleg többször is módosíthatták a pálya nyomvonalát. Ezért 1872-ben már az újpest-dunakeszi vonal tervezetének engedélyezésére vonatkozó kérelem ügyirati megnevezésével találkozhatunk. A fenti tervezetek valószínűleg anyagi okok miatt nem valósultak meg.

Pest-újpesti vonal

Az 1860-as, '70-es évek fordulóján Újpest hirtelen fejlődésnek indult. A megjavult pest-újpesti utazási helyzet sokakat csábított ide, a lakásárak ugyanis olcsóbbak voltak, mint a szomszédos nagyvárosban. Jól szemléltetik dr. Ugró Gyula Újpest c. monográfiájában közölt adatai a helyzetet: a lakóházak száma a lóvonat megindulása utáni második évben még 229, két esztendő múlva, 1870-ben pedig már több, mint kétszeresére, egészen pontosan 519-re emelkedett.

A Pesti Közúti Vaspálya Társaság hamarosan jelentősen növelte járatainak számát, ám hátrányként egyre erőteljesebben mutatkozott az üzem hibája: az egyvágányos, kitérős rendszerű pályán a kitérőknél történő várakozási idő elég nagy volt, így az utazási idő is emelkedett.

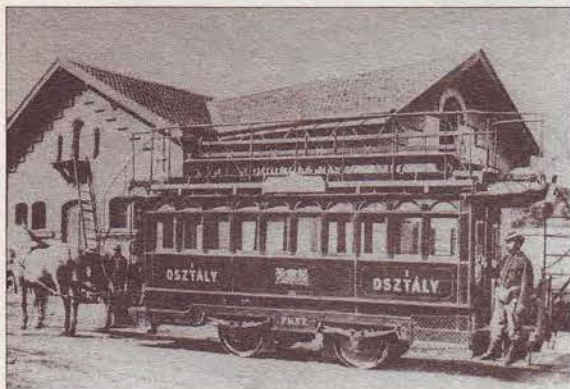
Hogy milyen lehetett az utas szemszögéből ez a lóvasút, azt – többek között – maga dr. Ugró Gyula fejtette ki. Az Újpesti Napló 1934. január 6-i számában megjelent írásából kaphatunk képet utazási „élményeiből”, amellyel nem lehetett egyedül. Ő az 1870-es évek közepén mint kisdíák utazott sokat társaival együtt, mert gimnázium a községben

A PKVT egyik nyitott, karzatos, kétfogatú kocsija

nem volt, tanulni a fővárosba jártak – lóvonaton. „A 70-es évek közepén íratkoztam be a Markó uccai gimnáziumba – írja az egykori polgármester. – A lóvonat a Váci úti végállomástól [...] odáig éppen egy óra hosszáig cammogott, mert a közlekedést egyes sinpáron bonyolították le és Pestig hat váltó, illetve kitérő volt. A kitérőknél sokszor 5-10 percig kellett várakozni, míg a szembe jövő kocsis a kitérőhöz ért. Ez tette leginkább kellemetlené az utazást. Így tehát már 6 órakor fel kellett kelni, hogy 8 óra előtt bejuthassunk az iskolába, ahonnan sokszor a késő délutáni órákban érkeztünk haza éhesen és fáradtan. Egy zivataros setét decemberi napon az óránk megállt és én felébredve azon hiszemben voltam, hogy már legalább is 6 óra lehet, elkészültem tehát, hogy kellő időben leérjek az állomásra, hogy onnét aztán esetleg másfél órai utazás után is de mégis bejuthassak az iskolába. Mikor az állomásra értem, ép az első kocsiba fogták be a lovakat, tehát 5 óra volt. Mit tehettem egyebet, leültem a várócsarnokban, a hol már többen gyülekeztek. Hogy a várócsarnokban legkevésbé sem a tanuló fiúleinek való épületes társalgásokat kellett végighallgatnom, vagy minő elképzelhetetlen jelenetek játszódtak le előttem, de meg hogy minő gyilkos levegőt kellett ottani tartózkodásom alatt szívnom, miután a dermesztő hidegben nem lehetett künn várakoznom, arra visszagondolni is rémséges. [...]

Más alkalommal elindult a lóvonat a rendes időben az állomásról, de útközben meglepett minket a havazás s a sűrű hópelyhek csakhamar befedték, sőt egészen betömtek a vágányokat. A lóvasúti kocsi elé fogott telivérnek éppenséggel nem mondható két pá-

A PKVT zárt, karzatos, kétfogatú kocsija

ra azonban csakhamar kifáradt s akkor úgy a felnőtt, mint a gyermek utascsapat mind neki álltunk és toltuk egy darabig a kocsit, serken-teni akarván ezzel is, bár teljesen eredménytelenül a lovakat, míg végre mi is kifulladtunk s akkor le kellett mondanunk arról a dicsőségről is, hogy a paripákat mi tovább helyettesítsük. A megtett ut távolságához képest, tehát gyalogszerrel vagy Pestre, vagy vissza indultunk s igen sok esetben fáradtságos ut után jutottunk csak a célhoz, s minthogy akkor a természet kifürkészhetetlen titkánál fogva sokkal több havazás is volt, mint manapság, ez az eset igen gyakori volt.

Hasonló keserves utazás után egyik délelőtti 10 óra körül még bejutottam ugyan az iskolába, de az előadás végeztével kijövet sehollóvasúti kocsinak híre hamva sem volt. Az uccákon felgyülemlett hótömegek pedig jelezték azt, hogy hasztalan is lenne minden várakozás, mert közlekedési eszközről itt szó sem lehet, neki vágtam tehát az utnak hazafelé. Szerencsémre a Nyugoti pályaudvarnál Újpesten velünk egy házban lakó ismerős rendőrré akadtam, aki a szolgálat végeztével szintén haza igyekezett. Még a régi Váci uti temető mellett, a mai Lehel piac Aréna [ma Dózsa György] ut és a volt Wörner gyár Dráva utca közötti területen s részben házakkal már akkor is beépített uton, valahogy átvergődtünk minden nagyobb nehézség nélkül, de onnét ki egész Újpestig valóságos ember feletti küzdelmet kezdett kifejtenünk a hóviharban. A lóvasúti kocsiknak itt-ott csak, akkor kakasülésnek nevezett tetejei látszóttak ki a hórakásokból, a mibe a hófúvás eltemette azokat. Helyenként derékig süppedtünk az uton a hóba, úgy hogy hol én a rendőrt, hol pedig ő segített ki engem a veszedelmes helyzetből, míg végre két és fél órai rettenetes küzdelmes ut után teljesen kimerülve, a ruha rajtunk csonttá megfagyva haza jutottunk. Valóságos csoda volt, hogy ilyen ut után tüdőgyulladás nem szólított el az árnyék világából; de ilyenkor aztán napokig is szünetelt a közlekedés, míg az akadályokat elhárították. Minthogy ez az eset igen sokszor megtörtént, ezért, ilyen okból több ízben is mulasztanunk kellett az iskolát miért is a Pesten lakó iskola társainkkal szemben rendkívül hátrányos helyzetbe is jutottunk.”

(Folytatjuk...)

Újpest első lapja, az Újpesti Értesítő

1877. január 7-én jelent meg Újpest első sajtóorgánuma, az Újpesti Értesítő (Ugró Gyula Újpest című monográfiájában tévesen jelöli meg az 1884-es évet mint az első újpesti lap megjelenésének évét. Ezt megelőzőleg is történt három kísérlet helyi lap indítására. Az első az Újpesti Értesítő 1877-ben, a második 1879-ben Újpesti napló politikai napilap címmel Papp Gyula szerkesztésében, a harmadik 1882-ben Újpest címmel Szerényi Bertalan kezdeményezésére jelent meg, de félbemaradt, és folyamatosan csak 1884-től indult meg).

Az Újpesti Értesítő megjelenését egy mutatószám előzte meg 1876 novemberében. Szerkesztője Kolgyári C. Titusz. Személyére vonatkozóan egy sor kérdés merül fel. Ki volt Kolgyári C. Titusz? Nevével később sehol sem találkozunk. Néhány hónappal a lap megindulása előtt jelentetett meg egy vékonyka tanulmánykötetet A zsidók világalma címmel. Ennek bevezető ajánlásában írja: „Nyíregyházi báró Nyáry Albert úrnak [...] tiszteletteljes barátságom zálogául szentelve [...] s Te fogadd e szentelményt – melyet az Általad oly hően szeretett magyar Clio egyik habár ihletett keblű, de igénytelen újoncáldozára hoz – szokott szívélyes barátságoddal, – [...] mintaképe volt történelmi-irodalmi tevékenységemnek.” Ebből a bevezetőből írói ambícióira következtethetünk. Ezért gondolt arra, hogy lapot indít? Újpesti volt? Annak kellett lennie, mert másképpen hogyan jutott volna eszébe éppen itt heti lapot megjelentetni. Egy bizonyos, a település jelentőségét akarta hangsúlyozni, amikor büszkén jelentette ki, hogy a községek közül Újpest az első, amely lappal rendelkezik. „Itt az ideje annak, hogy Újpest községe kell, hogy bírjon a sajtóban is egy olyan organummal, mely a jövőben [...] anyagi haladásunknak is [...] közjogi tekintetben önzetlen s hazafias irányú erkölcsi támasza legyen.”

A nyolcoldalas mutatószám szerint a szerkesztőség a József u. 23.-ban, a kiadóhivatal a Váci út 7. szám alatt, a Wolfner-féle házban volt.

Bár közvetlenül nem sokat tudunk Kolgyári C. Tituszról, közvetve jóval többet. Az olvasókhoz intézett beköszöntő széles látókörű, igényes, az ország, a világ dolgaiban tájékozott, toleráns író-szerkesztő alakját mutatja. Azért indítják el a lapot (a többes szám író társakra utalhat), hogy leendő támogatását „községünkre nézve szellemi és főleg erkölcsi úton eszközölve kilátásba helyezzük”.

Okvetlenül fel kell figyelni arra, hogy a beköszöntőben az érdekek „minden iránybani előmozdítása”-t kívánta. A fiatal nagyközség társadalma nemzetiségi, nyelvi, vallási, politikai szemlélet területén ugyanis megosztott volt. Talán csak a község érdekeinek képviselőiben voltak egységesek, ha más és más módon gondolták is azt előmozdítani.

Kolgyári ugyanakkor nemcsak a múlt jelennek szánta a lapot. Oly tartalommal kívánta megtölteni, hogy a jövőre nézve „kész irattárt” nyújtson a község statisztikai állapotáról, hogy a „későbbi nemzedék a község közművelődési történetét feltalálhassa abban”. Objektivitásra törekszik. Modern gondolkodásra vall annak felismerése és hangoztatása, hogy a sajtó igen nagy hatással van a közgondolkodásra. Olyan lapot kíván adni az olvasóknak, amely nélkülözhetetlenné teszi a fővárosi lapokat is, tömegesebb pártolása esetén kilátásba helyezi annak hetenkénti megjelentetését is.

Az olvasókhoz intézett magasröptű gondolatokhoz illő, ugyancsak „igényes” előfizetési díjat szabott ki: egy évre 7 Ft-ot, egy szám árát 20 kr.-ban jelölve meg.

A mutatószámában megjelölt előfizetési díjak a községben meghökkenést, sőt nemtetszést válthattak ki, mert az első számban már ez olvasható: „községünkbeli közhangulat nyománi ujjmutatás szerint előfizetési feltételeinkre nézve azokat oly csekély mérté-

küvé téven, hogy illetően a legszegényebbeket is kielégítendik. Előfizetési díj egy évre 4 ft, egyes szám ára 10 kr.”

Nemcsak az előfizetési díjakat kifogásolhatták, hanem egyéb dolgok is nemtetszést válthattak ki. Az olvasható ugyanis, hogy az Újpesti Értesítő áldozatkész alapítójának lealacsonyító ellentörekvésekkel is szembe kell néznie „olyan egyénektől, akik a világosság kerülői, a nyilvánosság elnyomói, [...] akik egyedül saját magánpiszkos érdekeiket fölébe helyezik a község érdekeinek”.

A szerkesztő igyekszik az olvasók kegyeit keresni. Mint jó „reklámszakember”, több tekintélyes és nagy elterjedésű lap példájára „ingyen, rendkívüli nevezetes kedvezményekben kívánja részesíteni az előfizetőket: színházjegyeket, sorsjegyeket” ígér. A kilátásba helyezett ajándékok hatását nem ismerjük, de túlságosan nem mozgathatták meg a község polgárait, később ugyanis célzó arra, hogy a fővárosból, sőt vidékről is kap támogatást, a helybeliektől viszont alig.

A magyarázata ennek valószínűleg egyrészt az előbb említett sértő, lekicsinylő hang lehetett, másrészt az a tény, hogy a fizetőképes lakosok nagy része egzisztenciáját akkor

alapozó iparos volt, akiket anyagi helyzetük megszilárdítása foglalkoztatott elsősorban. A művészvilág Újpesten letelepedett vagy pihe-nő tagjait inkább a főváros vonzotta.

A szerkesztő a választókerület országgyűlési képviselőjének támogatását is meg akarta nyerni. A második számban jelent meg egy Császár aláírású „Nyílt levél Fáy Béla úrhoz, választókerületünk országgyűlési képviselőjéhez” kezdetű, tegező, bizalmaskodó levél, melyben a lap támogatását kéri a címzettől.

Kolgyári szerkesztő a fővárosi lapokhoz hasonló rovatokat nyitott lapjában. Tárca (ismeretterjesztő vagy szépirodalmi jellegű írások) – községi ügyek – községi egyházi hírek – helyi hírek – külföldi politikai szemle – országos hírek – piaci hírek – irodalom – művészet – közgazdasági rovat – vegyesek. Valóban egy nagy lap példáját követi, amikor a mutatvány-számban menetrendi és lottóhúzási tájékoztatóra is kitér.

Miről olvashattak Újpest polgárai 126 évvel ezelőtt?

A tárcában az orosz–török ellentétről, ebben határozottan a törökök mellett áll ki. Egy volt m. kir. honvédtiszt „levele” tudatja, hogy a szabadságharc leverése után több társával Törökországban talált menedéket, az ottani honvédtisztek szívesen áldozták életüket azon testvérnép érdekeinek, mely az utolsó negyedszázadban dacolt az európai hatalmakkal azért, hogy bujdosó hazánkat „védje a brutalitás és az abszolutizmus államhyénái ellenében”.

Az igényességre való törekvést mutatja a negyedik szám tárcája. Ebben kezdi meg folytatásokban közölni Turgenyev: Az óra című elbeszélését.

A Helyi hírek részletező pontossága alapján bizonyosra vehető, hogy Kolgyári közelebbi kapcsolatban lehetett a község vezető tisztségviselőivel. Részletes adatokat közöl az ügyfélforgalomról az egyes osztályokon, örömmel állapítja meg, hogy 11 878 ügyből mindössze 123 maradt elintézetlen, egyaránt jól dolgoztak az adófizetők és az adóbehajtók (4235 Ft 42 kr. adó folyt be). Ismerteti a születési, halálozási, házasságkötési számokat. De valamennyi helyi hírt felülmúlja a község önállóságának esetleges elvesztéséről szóló híradás.

Az 1877. január 21-i számban veti fel a fővároshoz csatolás lehetőségét mint olyan témát, amely erősen foglalkoztatja a község összes polgárát.

Mivel – erre az időre utalva – az Ugró-monográfiaiban még csak periferikus célzást sem találunk, azt kell gondolnunk, hogy ez csak amolyan szokásos újságírói fogás az érdeklődés fenntartására, a nagyobb példányszám eladására. Az Ujpesti Értesítő szerint nem közeleli döntésről van szó, hiszen a község anyagi helyzete ezt nem is tenné lehetővé, a politikai körülmények sem kedvezők, de a jövő szempontjából mégis érdemes foglalkozni vele. Öt pontban foglalja össze az „igen” lehetőségét, ezek közül kiemelkedő a kultúrával kapcsolatos észrevétele. A fővárosban – írja – az iskolaügy, a kulturális irány, a köznevelés és különböző erkölcsi intézmények megállapodottabbak. Az igenlenes döntés mellett szól az is, hogy a község közigazgatása minden tekintetben már készen van ugyan, de a humanisztikus célok elérésében támaszt nyerne. A „nem” azt jelentené, megmaradna az önkormányzat önállósága, s a jelenlegi lakosság a „választási qualificatio miatt nem veszítené el választási jogait”.

Az egyházi hírek is figyelmet érdemelnek. Egy olyan korszakban, amikor a felekezetek közötti ellentét meglehetősen kiélezett volt, korát messzemenően meghaladó „ökumenikus” gondolkodásra vallón, egyforma súllyal számol be a különböző vallások életéről. A január 21-i számban például az olvasható, hogy az újpesti református egyház keresztelési edényeire Illek Vince kat. plébános 2 Ft-ot, az izraelita Seligman orvos ugyancsak 2 Ft-ot, Szerényi Kázmér és Szerényi Felicia 30-30 kr.-t adományozott.

A község támogatását más területen is a lakosok anyagi hozzájárulásával gondolta előmozdítani. Gyűjtési akcióban való részvételre buzdítja az olvasókat közoktatói berendezések beszerzésére. A felsorolt adakozók közül kiemelkedik egy névtelen, magas állású államférfi, aki 100 Ft-ot ajánlott fel földtehermentesítési kötvény formájában. A gyűjtés végső összege 116 Ft volt. Az összeg csekély volta miatt a szerkesztő keserűen jegyzi meg: „Sajnos a község lakói nem figyelnek erre az égető

szükséget képező alapra”. A pénzt a felhasználásig takaréokban helyezik el. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül „M...y újságíró” jó üzleti érzékű, kettős célt szolgáló hírét, hogy tudniillik az Ujpesti Értesítő szívesen lenne az Ujpesti Társaskör közlönye (a körnek 159 tagja volt). Nyomban népszerűsíti is a kört, hírül adja, hogy a kör fogyasztási osztályának szándéka a tagok számára kedvezmények biztosítása élelmiszerekre, vasúti, hajózási, fürdő- és színházjegyekre, magyar és külföldi lapok előfizetésére, sőt tervezik egy kölcsönkönyvtár alapítását is.

Minden jel arra utal, hogy a szerkesztő elsősorban az értelmiséget várja a lap előfizetői és olvasói közé. A Tárca rovatban a Turgenev-elbeszélés mellett értékes, színvonalas művészi és irodalmi műveket jelentet meg, könyvismertetéseket tesz közzé. Beszámol például Liszt: Erzsébet oratóriumának próbáiról, kottákat ajánl Rózsavölgyitől, felhívja a figyelmet az Aigner Lajos Váci úti Magyar Könyvesházában kapható elegáns kiállítású, szalonolvasmányt tartalmazó, A világfi albuma című kötetre. A zene iránt érdeklődők figyelmére tarthat számot Az ó- és középkori zenetörténelem című kötet. Hírt ad a Nemzeti Színház jelesebb színészeinek fellépéséről, valamint nevesebb külföldi énekesnők vendég szerepléséről.

Érdemes egy pillantást vetni a hirdetésekre is. Feltűnő, hogy aránylag kevés hirdetmény olvasható az utolsó oldalon. Közöttük is sok nem újpesti, hanem fővárosi cégtulajdonost népszerűsít. Kiemelkedik részletezésével, pontos ármegjelölésével Molnár István újpesti szőlősgazda ajánlata, aki a Váci 7. szám alatti házában mindenféle nagyságú minőségi palackos bort kínál. Újpesti vonatkozású az Első Magyar Általános Biztosító Társaság újpestvidéki fiókjának hirdetése. Helyet kap a pesti Hatvani út 2.-ben lévő Szentkirályi és Treutner könyvnyomda híre is, ugyanis az Ujpesti Értesítőt is itt nyomják.

A lapból a mutatószámokkal együtt öt szám jelent meg. Megszűnésének okát csak sejtethetjük. További sorsáról nem tudunk. Az Ujpesti Értesítő számai megtalálhatók mikrofilmen az Ujpesti Helytörténeti Gyűjteményben. □

JOLSVAI ANDRÁS

Én és az ükapám

Négygenerációs család vagyunk.

Ami ezúttal praktikusán annyit jelent, hogy engem is a nagyanyám nevelt, és őt is a nagyanyja, amiből sok minden következik, például az, hogy az én életemben az ükapám játszott olyasféle szerepet, amit másnál a nagyapák szoktak – nálam ő volt a következő generáció, noha amikor megszülettem, persze már régen nem élt. De a nagyanyám aztán épp eleget mesélt róla meg arról az életről, amit mellette élt kisgyerekként a múlt század első évtizedeinek Ujpestjén, s minthogy családjunk más férfitagjaira – ilyen-olyan okokból – kevesebb fény esett akkoriban, nem csoda, hogy gyerekkoromban nekem is e sosem láttott ős, ükapám volt az egyik példaképem. (A másik meg a Szusza.)

Volt egy jelenet, ami oly erősen gyökeret vert bennem, hogy valahányszor az ükapám szóba került otthon (és ez igen gyakran megtörtént), először ezt láttam magam előtt. Egy daliás, egyenruhás, kackiás bajszerű férfi képe merült föl előttem, aki lyukasztóját kardként vonva ki, szálegyenesen ül egy nyereg nélküli lovon, mögötte három, utasokkal telt szerelvény: merthogy lóvasúti kalauz volt az én ükapám, az ujpeszt-rákospalotai lóvasút megbecsült kalauza, később főkalauza, akit nyugdíjba vonulása után is szabadjegy illetett meg minden pest-budai vonalon, beleértve mindhárom hidat.

Nem tudom, miért képzeltem ily huszárhadnagyosra ezt az ükapai foglalkozást, hiszen a lóvasúti kalauz, valljuk meg, a valóságban jobbra nélkülöz minden romantikát. De hát én, amikor az ükatyai történeteket hallgattam, öt-hat éves kisgyermek voltam, akinek lelkében a lóvasút meg az indiánösvény még nem válik élesen szét, s aki egyszerre akar masiniszta lenni, meg centercsatár, kalauz, sztepptáncos és persze

újságíró. S aki nem érti még, de már pontosan érzi azt a világot, amiben él. Tudja jól, hisz az elsők között tanították meg neki, hogy a család, amelybe születnie adatott, köztisztviselőben álló, érdemdús família, s neki egy élet is kevés lesz, hogy felnőjön e feladathoz: megfelelni a családi hagyományoknak. S tudja azt is, hogy ez a család, ez a történet, amely mélyen összefonódik e kisváros históriájával, a híres ükapával kezdődik, ezernyolcszázhatvanban, amikor Ugró Károly, a nagykőrösi szabó megérkezik Ujpestre.

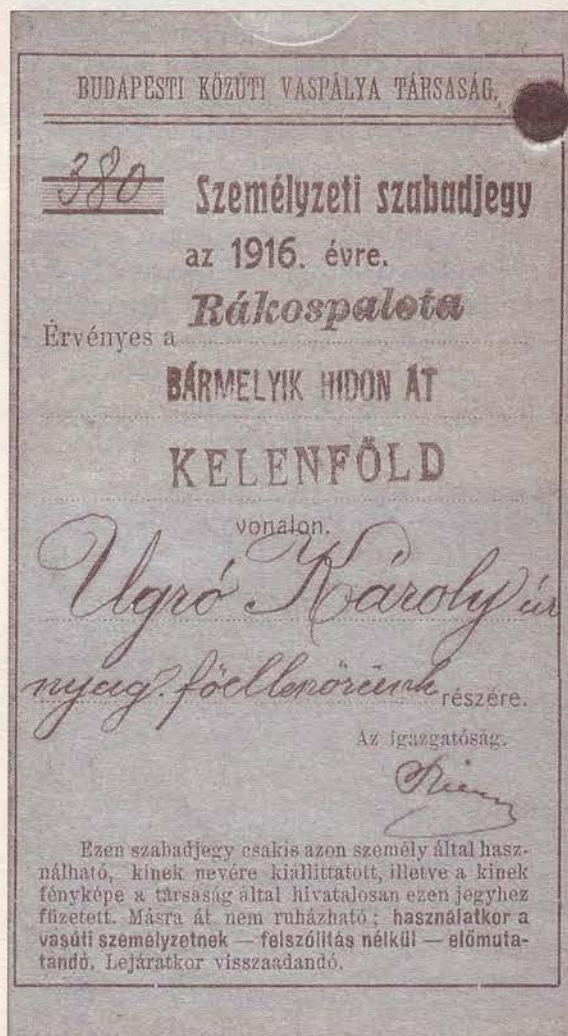
Arra a gyermeki kérdésemre, hogy miért jön el valaki Nagykőrösről, akinek ott kiterjedt családja él évszázadok óta, rokonsága belepi az egész alföldi várost, aki tehát többé-kevésbé biztonságban tudhatja magát, aki alanyi jogon is rangot vívott ki magának, hisz tudására büszke tagja a helyi szabócéhnek, nagyanyám azt felelte, a tüdőbaj miatt. Tudniillik Ugró Károly megkapta a szabók szokásos betegségét, az orvos ezért azt javasolta neki, válasszon valami más pályát, ahol sokat mozog, és szabad levegőn lehet – ükapám tehát a vaspályát választotta. És keresett hozzá egy jó levegőjű, tiszta, kis falut, a Duna mellett, így esett Ujpestre a választása. Hogy aztán e falvacskából még az ő életében lüktető, poros-gyáros nagyváros lett, egy valóságos Chicago, arról ő már nem tehetett. A tüdőbaj mindenesetre megszeppent e merész lépés láttán, mert hamarosan visszavonult, és nem is jött elő többet: ükapám szép kort ért meg, hetvenhat évesen távozott az élők sorából.

E válasz egykor tökéletesen megfelelt nekem, csak évtizedekkel később, amikor sok mindent tudtam már a családomról, a világról, és jól meg tudtam különböztetni az indiántörténeteket az igazi történetektől, mondom, csak akkor gondolkoztam el azon, hogy nem talált valaki egy alföldi parasztvárosban – az ezernyolcszázhatvanas évek végén – olyasféle munkát, amit szabad leve-

gőn kell végeznie. Miért kell csapat-papot otthagyni elvándorolnia valahova, ahol senkit nem ismer, ahol senkire nem támaszkodhat, ahol majd' harmincévesen kezdheti előlről az életét? És főleg hogy van az, hogy a mi családjában, ahol oly nagy becsben áll a múlt, ahol számon tartunk minden régi diplomát, fényképet, ahol gondosan őrizgetünk elsárgult iratokat és folyton kiegészített családfákat, egyetlen kőrösi rokont nem tartunk nyilván? Egyetlen történet nincs a legendáriumban, amely az alföldi városban tett látogatásról szólana, vagy az ottaniak feltűnéséről Ujpesten, egy kis vidéki rokon befogadásáról, bármiről. Nagykőrös egyszerűen nem létezik nálunk, a mi családjunk Ujpesten született meg a semmiből, ezernyolcszázhetven őszén, amikor az ükapám leszállott itt a vonatról vagy a társzekérről,

hogy aztán családja győzelmesen belepje a várost, évszázados nyomot hagyva benne.

A választ a nagykőrösi református gyülekezet anyakönyveiben találtam meg, két év előtt. Abból derült ki, hogy Ugró Károly helyi szabó nyolcszázhatvanöt április negyedikén veszi feleségül a nála hat évvel fiatalabb Unyi Máriát, ó-kécskei lakost, aki ekkor már, a bejegyzés tanúsága szerint, menyecske. (Ami annyit jelent, hogy teherben van első gyermekével, a rövidesen megszülető Gyulával.) Ez így együtt sok lehetett ennek a huszonhárom esztendőes fiatalembernek, akinek Kőrösön naponta kellett szembenéznie a családjában, a céhben, a templomban a közösség ítéletével. Ezt a terhet nem kívánta tovább cipelni Ugró Károly, s ezért keresett egy olyan pontot a világban, ahol senkit nem ismert, s főleg,

ahol senki nem ismerte őt. Ahol tiszta lappal indulhatott.

Így lettünk ujbpestiek. S ez a titok (amelyet, úgy sejtem, egyszer s mindenkorra eltemettek magukban) sarkallja arra a családot, hogy megmutassák, mennyit érnek valójában. Ez vezérli őket, hogy mindhárom gyermeküket taníttassák, hogy mindháromnak diplomát adjanak a kezébe, s hogy olyan ambíciókat tápláljanak beléjük, amely elegendő legyen egy egész életre: az egyikükből jogász lesz, aztán polgármester Ujbpesten, a másiktól fővámtiszt, a harmadiktól, a lányból, tanító. És művelt, érdeklődő, nyitott polgárokká válnak mindhárman. Az egyik könyveket, cikket ír, zenét szerez, a nótáit ma is éneklük, a másik gyönyörűen hegedül, a harmadik szépen zongorázik. Olvasottak, lépést tartanak a kor tudományos és irodalmi áramlataival, ismerik és uralják azt a világot, amelyben élnek. Ketten közülük szép vagyont gyűjtenek, és a harmadiknak is kiheverhetetlen ambíciója marad ez – hogy nem sikerül, annak részben a történelem, részben a párválasztása az oka.

Akárhogy is: nagy karrier mind a három.

Persze abban, hogy az Ugró gyerekek ily szép pályát futottak be, szerepe volt a szerencsének is. Hatvanöt és hetvenkettő között születnek, akkor nőnek föl tehát, amikor ez az ország legszebb éveit éli – a dualizmus virágkorában. Amikor tényleg ki-

tágulnak a lehetőségek, amikor hirtelen megnyílnak az új utak. És ott (Ujbpesten), ahol ez szinte hatványozottan igaz: ahol egy nagyváros nő ki ezekben az években a semmiből. Annak tehát, aki elszánt, aki tehetséges, szorgalmas, lehet itt tere. S minthogy az Ugró gyerekek ilyenek voltak, nekik lett.

Mindez azonban nem csökkenti a szememben Ugró Károly és Unyi Mária érdemeit – sőt. Élt itt, a Váci út 1.-ben egy hajdani szabólegény meg egy hajdani cseléd lány, az egyik lóvasúti kalauz, a másik háztartásbeli, egyszobás, földes lakásban, rettenetes szegénységben, valahol az analfabetizmus felső határán, tudásukat a kalendáriumok ismereteiből merítve, és felnevel három olyan gyermeket, akikre nagypolgári családok lehetnek büszkéek. Egy nehéz sorsú házaspár, akik csaknem ötven esztendőn éltek együtt, és megmutatták önmaguknak, hogy nem a körösi károgóknak volt igazuk.

Azt persze, hogy milyen árat fizettek ezért, nehéz lenne ma már megmondani. Annyi bizonyos, hogy amikor nagyanyám, kisgyerekként, a Váci utcai lakásban élt, nem volt ott túl vidám az élet. Ugró Károly hallgatag, magának való ember volt, hivatalos útjairól hazatérve akkurátusan kiteregette az egyenruháját a szobai székekre, aztán leült az ámbitusra pipázni. Az otthoni életet Unyi Mária igazgatta, biztos kézzel és kellő szigorral – nagyanyám tízesztendőskorára már jártas volt a főzés meg a hímzés tudományában, de megszólalnia nemigen volt szabad, csak ha kérdezték. Alig várta hát, hogy a nagyszülői szigor alól kiszabadulva nyaranta lemeheessen a szüleihez Tápióbicskére. Mindenesetre tény, hogy Ugró Károly akkor sem változtatott életmódján, amikor fia már a város első embere volt, tehát nyilván megtehetette volna. Éppoly puritánul élt, mint addig, semmit nem fogadott el magasra jutott gyermekeitől. Nyugalalmazott főellenőrként is ragaszkodott az egyenruhához, egyháztanácsos lett az ujbpesti református gyülekezetben, megállta a helyét saját jogon is.

A családi sírbolt mindenesetre vele kezdődik. Ha megteheti, nyilván ez ellen is tiltakozott volna. □

Az Ugró család sírboltja a Megyeri úti temetőben

DR. VÉRTES LÁSZLÓ

Az első újpesti orvos, aki tudományos fokozatot szerzett

Dr. Lóránd László 1903. szeptember 9-én, Budapesten született. Édesapja a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság tisztviselője, édesanyja varrónő volt. Öt gyermeket neveltek. Anyja korán özvegységre jutott. Csak nehéz körülmények között, családi támogatás nélkül folytathatta tanulmányait. Az újpesti állami főgimnáziumban a néhai nagyhírű főrabbi, dr. Venetiáner Lajos oktatta a zsidóság történetére, tanaira és liturgiájára. Tagja volt a Kadimah zsidó cserkészcsapatnak, majd az újpesti csapat parancsnoka lett. Utódja ebben a beosztásban barátja, dr. Halpert Salamon, a későbbi tapolcai főrabbi volt, akit a deportáláskor híveivel együtt gyilkoltak meg a németek. Érettségi után, noha jeles eredménnyel fejezte be gimnáziumi tanulmányait, az akkori „numerus clausus” törvény miatt magyar egyetemre nem vették fel. Fél évig banktisztviselő volt, keresetét összegyűjtötte, és a prágai német egyetemre iratkozott be. Ott tanult fél évig, utána a pécsi tudományegyetem hallgatója lett. Tanítómesterei közül különösen a szülész-nőgyógyász professzort, dr. Scipiades Elemér egyetemi tanárt szerette és becsülte, mindig nagy elismeréssel nyilatkozott róla. Az újpesti zsidó hitközség anyagi támogatásával a pécsi zsidó menzán ingyen kapott élelmezést. 1928. március 28-án avatták orvosdoktorrá. Mivel kórházi fizetéssel státust nem kapott, a Rókus Kórház Gyöngyösi úti szülő- és nőbetegosztályán ingyenes állásban gyakornokoskodott. 1929-től 1937-ig az Újpesti Szülőotthon alorvosa volt. 1937-ben a Budai Izraelita hitközség megválasztotta a Bárány Oszkár nevét viselő Margit körúti rendelőintézet nőgyógyász főorvosává. Ott dolgozott 1944-ig. A német megszállás idején a hitközség rendelőintézete nem működött. Munkaszolgálatosként a Fővárosi Elektromos Művek Dráva utcai bunkerkórházában teljesített szolgálatot. A nyilasok hatalomátvétele után Nemes István rákospalotai római katolikus plébános bújtatta

családjával együtt a felszabadulásig. Ez idő után az újpesti Árpád Kórház szülészeti és nőgyógyászati osztályának főorvosa, majd a kórház igazgató főorvosa volt. Osztályán számos külföldi (lengyel, cseh, német, jugoszláv, amerikai) orvos ismerkedett meg a fájásméréssel és tanulmányozta fájástani megállapításait.

1950. május 10-én a Pázmány Péter Tudományegyetemen magántanári képesítést nyert, 1950. október 18-án a Tudományos Minősítő Bizottság a kandidátusi fokozatot ítélte meg neki. Újpest történelmében ő volt az első orvos, aki tudományos fokozatot nyert. Rendkívüli eredményeit összegző nagydoktori értekezését a Tudományos Minősítő Bizottság nem fogadta el. 1966-ban, szellemi és fizikai erejének teljében, nyugállományba küldték. Nyugdíjának szerénysége miatt kényszerült arra, hogy rendelőintézeti szakorvosi állást vállaljon. 1978-ban arany-, 1988-ban gyémántdiplomát kapott. a Debreceni Orvostudományi Egyetem Semmelweis-emlékéremmel tüntette ki.

1990. február 22-én váratlanul, csendben elhunyt. □

Dr. Lóránd Sándor

SZÖLLŐSY MARIANNE

Strandélet Újpesten

A fővárosban már 1836-ban állt tutajokra erősített uszoda a Magyar Tudományos Akadémia előtti partszakaszon. A későbbi Budapest területén 1839-től a hajó kikötők szaporodása miatt rendelet tiltotta uszoda létesítését.

Újpest ekkor még hegyközségként csak néhány lakossal dicsekedhetett. A település fejlődése nyomán itt is szükségessé vált egy ilyen építmény létrehozása, annál is inkább, mert a dunai hajózás egyre veszélyesebbé tette a szabad vízben való fürdözést. 1888 nyarán a községi bíró kénytelen volt a folyó újpesti partszakaszán egy területet felmérni és cölöpökkel kitűzetni ott, ahol a lehető legkisebb volt a balesetveszély. Ugyanez év novemberében Fornheim Dávid elnökletével 3000 Ft tőkével részvénytársaság alakult egy újpesti, fából készült Duna-uszoda építésére. (A társaság vezetőségi tagjai voltak még: Seligmann Mór, Csepcsányi Béla, Winternitz Gyula.) Ténykedésük nyomán 1889 júniusában a Löwy-féle fakereskedés melletti partszakaszon (ma: a József Attila utca végénél) lakossági használatra megnyílt az uszoda. A megnyitót nagy sietséggel rendezték, még a hatósági szemle előtt, amire pedig – a korabeli sajtó szerint – nagy szükség lett volna, mert az uszoda „állóvízben és oly helyen áll, ahol a víz a nyári időben rendszeren bűdös szokott lenni”.

Fürdőzők az újpesti „Lido”-n

A 20. század első éveiben az UTE már foglalkozott úszók edzésével, bár a szakosztály csak 1910-ben alakult. Tréningjeiket a Népsziget melletti Duna-szakaszon tartották. A szabad víz azonban nem volt alkalmas rendszeres edzésre, a frissen megalakult szakosztály támogatására az önkormányzat áthelyeztette a fauszodát. Az Újpesti Napló 1910. június 19-i száma szerint ezzel nem kis meglepetést okozva a lakosságnak: „Amióta Újpesten uszodában is fürdenek, azóta az a rozoga állapotban lévő uszodának nevezett valami, a József utca dunai végénél volt mindig elhelyezve, s jó is volt ott, mert megszoktuk, meg azután nincs is miért mutogatnunk, sem azon alkotást vagy tákolmányt, sem magunkat. S mit eszeltek ki? Hogy valami változatosság legyen, valami új, hát e bárkát a hajóhídhöz állították, hogy a Pestről jövők lássák, hogy az újpestiek fürdeni is szoktak s még a hideg víztől, illetőleg e zavaros létől sem félnek.” Az áthelyezés az építmény felújításával járt együtt. Az Ehrenwald Vilmos és László fakereskedők által biztosított anyagot Schreiber Gyula asztalosmester irányításával dolgozták fel. A 100 méteres versenymedencévé alakított területet tutajokon úszó kabinsor választotta el a hajózási útvonaltól, a szárazföldről keskeny fahídon át lehetett megközelíteni, innen indult a csónakjárat Illik Viktor híres népszigeti halászcárdájába is. Ez a pálya már nemcsak a rendszeres edzésekre, hanem úszóversenyekre és vízipóló-mérkőzésekre is alkalmas volt.

A hosszú életű létesítményben az 1920-as évek végétől csak edzéseket tartottak, és a lakosság úszkálhatott. Igaz a helyiek nyári „strandolásra” a Lidónak nevezett félsziget (ma: Megyeri csárda mögötti terület) homokos, ligetes partszakaszát részesítették előnyben a környezet szépsége és nem utolsósorban ingyenes használata miatt. Ez a „strand” azonban a folyó sodrása miatt sok áldozatot követelt minden évben. Emiatt 1936-ban a város egy motoros mentőcsónakot szerzett be a bajba jutott fürdőzők megsegítésére. Állomása a

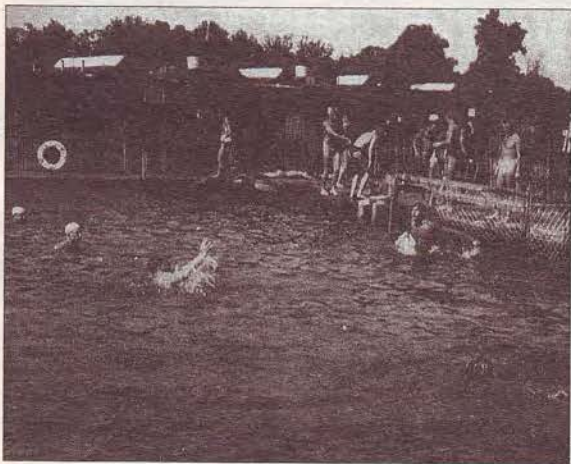
trianoni gátnál volt. A rendőrség által tartott ügyelet oly sikeren működött, hogy a következő évben a főváros át akarta venni. A budapesti kapitányság felszólította a szolgálatot teljesítő rendőröket, hogy a budai oldalon az esztergomi hídig cirkáljanak, vigyázzák a fürdőzőket. Természetesen Újpest mint tulajdonos ehhez nem járult hozzá.

Az 1930-as évek közepétől több más, a nyári meleget enyhítő intézkedést is tett a város. Elsőként a Toldi utcai óvodában építtetett dr. Semsey Aladár polgármester nyári „lubickolót” a gyerekeknek. Ez az intézmény azonban nem működött egész nyáron, így az óvodafelügyelő bizottság 1937-ben javaslatot tett, hogy minden nyáron is üzemelő óvodában készüljön egy-egy gyermeklubickoló.

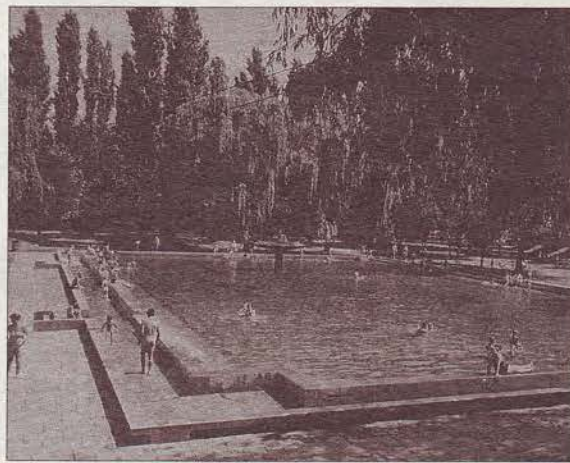
Újpest két, egész évben működő fürdője, az Árpád úton lévő kádfürdő és a Beniczky utcában lévő Neptun, majd Erzsébet fürdő is fogadta a vendégeket. Az Erzsébet fürdő felújítását 1932-ben végezték el, erről a Budapestvidéki Ujság június 23-i száma számolt be. „Szenzációs az újpesti Beniczky uccai gőzfürdő. A híres kolop-rádiumos iszapfürdőket és göngyöléseket kitűnően képzett ápolók[kal] és ápolónőkkel végezteti a teljesen modern berendezésű fürdőjében. Külön hidegvíz-gyógyintézet. Kényelmes elegáns fürdőszobák. Olcsó árak. Nem kell a reumás betegeknek Pestre járni. A kolopi gyógyiszap csodás hatását világszerte ismerik. A földszinten a legnagyobbított és újonnan berendezett gőzfürdővel Újpest legelegánsabb intézménye a Beniczky uccai fürdő.”

A nyári strandfürdő kérdésének megoldatlansága több elképzelést is szült. Egyik szerint a Szent László téren alakítottak volna ki egy többmedencés létesítményt, melyhez a pamutgyár szolgáltatott volna meleg vizet. Rövidesen kiderült, hogy ezt a gyár nem tudja folyamatosan szolgáltatni, ezért 1937-ben dr. Pávai Vajna Ferenc m. kir. főgeológus vezetésével mélyfúrásokat végeztek, melynek eredménye szerint a lóversenypálya melletti területen található legmagasabban sós-jódos gyógyvíz földgáz kíséretében. A gázt a főgeológus a víz kiemelése mellett ipari felhasználásra javasolta. Ez az elképzelés azonban csak terv maradt.

1936-ban kezdték építeni az Egyesült Izzólámpa Rt. és az UTE közös vízitelepét. A két évig tartó munkálatokat sokszor akadályozták, lassították a Duna áradásai. 1937 tavaszán a partot a stranddal összekötő hidat vitte el a víz, mely helyett vasszerkezetűt építettek, a híd ma is áll. Egy más alkalommal így számol be a Független Ujság 1937. június 5-i száma: „Az épülő UTE-dunafürdőt ismét megrongálta az áradás, azért nyílt meg a régi uszoda. [...] Értesülésünk szerint a dunafürdő építkezése június végére feltétlenül befejezést nyer. A megnyitás július elején történik, amikor is az ideiglenesen üzembe helyezett UTE uszodát lebontják.” A nyitás éppen egy évig váratott magára. A dunai fauszoda napja 1938. július 10-én áldozott le végleg, amikor az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. többmedencés uszodáját és nyári strandfürdőjét nemzetközi úszóverseny és vízipóló-mérkőzés keretében felavatták. □

Vízilabda-mérkőzés a dunai fauszodában

A Tungsram strand nagymedencéje az 1930-as évek legvégén

DR. KRISKA GYÖRGY

A Palotai-sziget

Az újpesti emberek kedvelt kirándulóhelye, a Palotai-sziget valójában ma már félsziget, hiszen több mint egy kilométeres szakaszon a parthoz kapcsolódik. A kavicsos parton hamar szemünk elé kerül egy kissé mélyebben fekvő terület, amelyet az év nagy részében sekély állóvíz borít. A víz nemcsak a sziget békáinak kedvelt tartózkodási helye, hanem nyáron több szitakötő-nemzedék megjelenését is lehetővé teszi. A területen eddig öt védett kételtű fajt, a zöld varangyot, a levelibékát, a tavi békát, a vöröshasú unkát és a pettyes gőtét sikerült megtalálni. Továbbhaladva elérjük az ártéri fűz-nyár ligeterdőt. Alacsony vízállás esetén itt a folyómeder hosszú idejű vízborítás után szabaddá váló hordalékán többségében egyéves növényfajok alkotnak pionír növényzetet. Gyakori domináns fajaik a különféle káka- és szittyófélék. Ezek az élőhelyek a vegetációs időszak jelentős részében vízborítás alatt állnak, ezért a rövid tenyészidőszak miatt a gyors életciklusú, egyéves növények megtelepedésére van mód. A talajt érő gyakori vízáramlás kimossa a szerves anyagokat és a növényi tápanyagokat innen, ezért ezeken a helyeken dús gyomnövényzet nem tud kialakulni. Ezeket a részeket nagy alkalmazkodóképességű, a mindig szárazon maradó részekről gyorsan szétterjedni képes rovarok népesítik be, mindenekelőtt különböző futrinkafajok. Közülük külön említésre érdemes a pilláscsápú futó, mely hazánkban aránylag kevés helyről ismert, és a mezei futrinka, amely védett faj.

A part mentén alakulnak ki a cserje magasságú ligeterdő-társulások is, amelyek a folyóvíz által lerakott hordalékon fejlődnek. Fás növényeit túlnyomórészt fűzfajok alkotják. Ezek a termőhelyek évente több hónapon át is víz alá kerülhetnek, de aszályosabb években az elárasztás el is maradhat. Benne többnyire a fehér fűz, a csigolyafűz, a mandulalevelű fűz a gyakori.

A gypsztintben az egyéves, a zavarást jól tűrő úgynevezett ruderalis növényfajok honosak, mint amilyenek a disznóparéjfélék, a fé-

nyes laboda, a libatopfélék, valamint a mocsári gyomok. A gyomnövények közül a szelíd, a keskenylevelű és a borsos keserűfű a gyakoriak. A subás farkasfog is mindenfelé jelen van. Ez a fészkesvirágzatú növény a nevét farkasfoghoz hasonlított termésének köszönheti, amely minduntalan beleakad az erre kirándulók ruhájába.

A Duna menti bokorfüzeseknek a folyó tájképi jellegének kialakításában és a folyópart természetes állapotának megőrzésében nélkülözhetetlen a szerepük. A bokorfüzesek pusztulásának leggyakoribb oka a csapadékhiány miatt kialakuló, tartósan alacsony vízállás és talajvízszint csökkenése. Ezek a cserjeszint részleges kiszáradását és az agresszíven terjedő gyomnövények elburjánzását eredményezik.

A bokorfüzeseken áthaladva jutunk el a Duna alacsony árterén kialakuló fűz- és nyárligetekhez. A felső lombkoronaszintben a fehér fűz, a törékeny fűz, a fehér és fekete nyár jelenik meg. Az alsó lombkoronaszintben a zöld juhar tömeges. Az erdőnek ezen a részén a cserjeszintet főleg a hamvas szeder áthatolhatatlan bozótjai képezik.

Az aljnövényzetben gazdag lágyszárú növényzettel találkozunk. Egyes területeken tavasszal tömegesen virít a salátaboglárka, amelynek levelei salátaként fogyaszthatók. A különböző sásfajok mellett a mocsári növények gyakoriak, mint a mocsári galaj, a mocsári nefelejcs, valamint a nád, amely a kicsiny tisztások széléin alkot összefüggő állományokat. A fák alatt sokfelé előfordul a kis virágú nebáncsvirág, amely közép-ázsiai eredetű faj. Az aljnövényzetben tömeges még a nagy csalán, a laza talajú gyomtársulásokban gyakori piros árvacsalán, de a fátörzseken felfutó borostyán is terjeszkedik itt-ott a gypsztintben.

Az erdő alacsonyabban fekvő területein az áradások után is visszamarad a víz, amely alkalmas helye az alacsonyabbrendű vízi állatok megjelenésének. A pocsolyákban sajnos igen gyakoriak a csípőszúnyogok is. A rovarok közül eddig 150 fajt mutattak ki a területen, amelyek közül 10 védett faj. A legértékesebbnek mond-

ható bogárfauna az öreg fűzfákhoz kötődik. Lombozatukat számos levélbogár és ormányosbogár, valamint a kis színjátszó lepke hernyója fogyasztja, a még élő fák elhalt részeiben pedig a diófacincér, a pénzmacincér, a pompás virágbogár és a fűzfarontó lepke lárvája fejlődik. A korhadásnak indult, de még lábon álló fák törzsén éjszaka rajzik a sötét kéregbogár, a komor kéregbogár és a fűzfa-gyászbogár. A fűzfák oldalán gyakran láthatók a sárga gévagomba élénk színű telepei, melyek szintén gazdag gombafogyasztó bogárfaunának adnak otthont. Közöttük legfeltűnőbb a borsó nagyságú, fekete alapon sárgán mintázott poszogó taplóbogár. A már kidőlt és szinte teljesen elkorhadott törzseket a kis szarvasbogár és a bíborbogarak veszik birtokukba. Kifejezetten a nyárfákra jellemző a skarlábogár, mely a fokozottan védett fajok közé tartozik. A sziget száraz gyomtársulásaiban él a védett ájtatos manó.

A sziget jelentős zoológiai értékét képezi a gazdag puhatestű fauna. A csigák egy része a Duna áramló vizében él. Ilyenek a védett rajzos csiga, a folyamcsiga, a pettyes csiga és a meglehetősen ritka, szintén védett kúpos kerekszájú csiga. A pangóvízes-mocsaras részeken gyakori az éles csiga, a tányércsiga, a lemezcsiga és a fülcsiga. A szárazföldi puhatestűek közül a bostyánkő-csigák, a paránycsigák, az orsócsigák,

a szőrös csigák és a védett csíkos bokorcsigák az erdő nedves avarjában élnek. Az aljnövényzetben gyakran szemünk elé kerül a márványozott csiga. A szennyvíztisztító környékén szárazságtűrő fajok, mint a zebracsiga és a sokfogú csiga élnek.

A madarak számára többféle fészkelő- és táplálkozóhelyet kínál a sziget. Eddig 23 madárfajt találtak itt, de ez a szám a jövőben valószínűleg még emelkedni fog. A leggyakrabban látható fajok az örvös galamb és a védett sárgarigó. Erős populációi élnek a füzesben az országszerte elterjedt nagy fakopáncsnak, de megtalálható a zöld küllő, sőt alkalmanként megfigyelhető a vöröskönyves fekete harkály is. A nádasok védett faja a nádi poszáta és a kékcinege. A nyílt vízfelületeken a tőkés réce és a szárcsa gyakori.

Az odvas fűzfák alkalmas bújóhelyet jelentenek a törpe denevér, a vízi denevér és a közönséges korai denevér kolóniák számára. A védett rovarévó emlősök közül a keleti sün és az erdei cickány a füzeseket és nyárasokat lakják.

Hazánkban a fűz- és nyárligeteknek ma már alig akad természetközeli állománya. Ezért is állíthatjuk, hogy a zsúfolt Váci úttól szinte néhány méterre húzódó ártéri erdő nem túlságosan nagy kiterjedése ellenére is értékes zöld szigete Újpestnek. □

A Palotai-sziget

Komjáthy Aladár, Babits újpesti tanítványa

Babits Mihályt 1911 nyarán Fogarásról az emlékezetes „ovidiusi magányt” követően az újpesti állami gimnáziumba helyezték rendes tanárnak. Az

ekkor már országos hírnévvel rendelkező költőnek újra lehetősége nyílt arra, hogy közel kerüljön a magyar szellemi élet központjához, Budapesthez.

Az 1911–12-es tanévben ötödiktől nyolcadik osztályig tanított magyar nyelv és irodalmat heti 3-3 órában, hetedikben latint öt órában, egyben ő volt a hetedikesek osztályfőnöke és az iskolai „Mátyás király önképzőkör” vezetője. Komjáthy Aladár Babits osztályába járt, és emellett részt vett az önképzőköri munkában is. Itt figyelt fel rá a költő, ekkor kerültek egymással bizalmas kapcsolatba.

Amint Komjáthy Babits tanár úr című írásában megemlékezik egykori tanáráról, eleinte kissé zavarban érezte magát osztálytársai előtt, amikor Babits egy-egy óra végén, bizalmas hangon így szólt hozzá: „Fiam, ha ma délután ráérsz, gyere el hozzám”. Később azonban repeső örömmel vette a fel-

szólításokat, és lassan leomlottak a gátló érzések, melyek a tanárt a diáktól elválasztották, éppen úgy, mint a regénybeli Tímár Virgil és tanítványa esetében.

Tanítványainak nem volt könnyű Babits közelébe kerülni: „ösztonszerűleg úgy igyekezett érzékenységét védeni, hogy az embereket általában távol tartotta magától” – emlékszik rá vissza Komjáthy –, „tudtommal én vagyok az egyetlen volt tanítványai közül, aki – már magam sem tudom, milyen okok és véletlenek során – közelebb kerültem a lelkéhez, még pedig már akkor, mikor még tanárom volt s mikor még az a nemes szeretet és érdeklődés, amellyel fejlődésemet figyelemmel kísérte fiatalos szégyenkezésem folytán inkább érthetetlen, mint örömdetes dolognak tűnt fel előttem.”

Babits valóban atyai szeretettel tekintett az ifjú Komjáthyra, erről tanúskodik a Nyugatban 1915-ben megjelent A „Fiamhoz” című verse: „Daloljak mindenről, csak róla nem? / Szerényen, későn, mégis megjelen, / egy drága gyermek, a *fiam* valóban, / *lélek szerint*, mert mint apát a gyermek, / rég úgy tekint: s én friss lelkébe róttam, / mi bús lelkemben friss jövőre termett.”

Babits és Komjáthy között igazi mester-tanítvány viszony alakult ki. A látogatások alkalmával a költő könyveket adott kölcsön diákjának, ezekről pontos beszámolót várt el. Babits ekkor Rákospalotán lakott, egészen a község végén, ott, ahol „az ablakon már a mező mosolygott be édesen”, ide járt ki hozzá tanítványa. A magánbeszélgetéseken feltáruztak a „poeta doctus végtelenül meleg szívének kincsei”.

A következő tanév novemberében Babitsot a tisztviselőtelepi gimnáziumba helyezték. Babits örült, hogy még közelebb kerülhet az elevenen pezsgő budapesti irodalmi élethez. „Egész boldog vagyok – írta anyjának – hogy Újpesttől megszabadultam.” Amellett, hogy nem érezte jól magát Újpes-ten, örömét csak fokozta, hogy igazgatója a

Komjáthy Aladár, Babits Mihály és Szabó Lőrinc 1921-ben

korszak egyik legnépszerűbb ifjúsági írója, Gaál Mózes lett, illetve hogy a tantestületben együtt dolgozott Dienes Pállal, a barátjával. A költő a Tisztviselőtelepen is, hasonlóan az újpesti gimnáziumhoz, magyart és latint tanított, osztályfőnök volt, és emellett vezette az iskolai önképzőkört.

Komjáthyval a Tisztviselőtelepre kerülve is fenntartotta a barátságot, a fiatalember gyakran meglátogatta Babitsot Szabóky utcai lakásán. 1913 júniusában, éppen úgy, ahogy Tímár Virgil tervezte lélek szerinti gyermekével, Babits Komjáthyval együtt indult Olaszországba. A velencei Szent Márk téren véletlenül összetalálkoztak Móricz Zsigmonddal és feleségével, aztán néhány napot együtt töltöttek. Elmentek Veronába, a Garda-tóhoz, majd Babitsék elindultak Milánóba, Észak-Olaszországba, Svájcba és Franciaországba.

Később Babits befogadta Komjáthyt a Reviczky utca 7. szám alatti lakásába is. Ekkor már a fiatal tanítványnak jelennek meg versei a Nyugatban. Később ide csatlakozott Szabó Lőrinc is, aki szintén Komjáthyhoz hasonló viszonyba került Babitscsal. A háromszobás lakás középső szobájában lakott a két tanítvány, a hálósobában maga a költő. Az új magyar líra valóságos központja lett ez a lakás, sokan megfordultak itt a Nyugat nemzedékeinek képviselői közül. Rendszeresen lejártak a Centrál és a Baross kávéházba, ahol hosszú órákat töltöttek el a Nyugat szerzőivel alkotó szellemi légkörben. Babits később Komjáthy Aladárt és Szabó Lőrincet kérte fel tanúnak a Tanner Ilonával kötött házasságához 1921-ben.

Komjáthy Nem hírért, nem utókorért kezdetű verse a Szavak lánc c. kötetben látott napvilágot, 1938-ban. Ezért a kötetéért 1940-ben Baumgarten-díjat kapott. □

KOMJÁTHY ALADÁR

Nem hírért, nem utókorért

Nem hírért, nem utókorért
írom a verseket,
valami nagy s titokzatos
úrral beszélgetek.

Mit bánom én, hogy Y,
vagy X mint mond. A vén
és ifjú bölcsök zúgjanak,
szavam rideg s kemény.

Meddig lakom lakásban és
meddig hordok ruhát?
Pőrén a földbe rak az Úr
az örökléten át.

Elér a végső, nagy magány.
A szörnyű hullaház
csendjében fekszem s a világ
vígán tovább bokáz.

HIRMANN LÁSZLÓ

Istvánffy Ernő

Újpest város főként azzal emelkedett ki a főváros környéki agglomeráció többi települése közül, hogy fejlett intézményhálózattal, gazdag infrastrukturális háttérrel rendelkezett. Az intézmények egyike volt a vágóhíd, melynek igazgatója hosszú időn keresztül dr. Istvánffy Ernő állatorvos volt.

1903. december 12-én született Erdélyből, a Háromszék megyei Sepsiszentgyörgyről származott, lófő székely családból. Apja helybeli kereskedő volt, édesanyja három fiúgyermek nevelésére fordított gondot. A közezső kapta közülük a keresztségből az Ernő nevet.

Istvánffy Ernő állatorvos ifjúkori fényképe

Szülővárosában járt elemi iskolába, majd az itteni hírneves Mikó kollégiumban tanult. A nagy múltú, református szellemiségű középiskola széles körű tudást biztosított a katolikus családból származó Istvánffy Ernő számára. 1916 őszén a román csapatok betörték Dél-Erdély területére, Sepsiszentgyörgy október 2-án megszállás alá került. Emiatt az egyik középiskolai tanévet Késmárkon töltötte. Végül mégis Sepsiszentgyörgyön érettségizett.

Erdélyre a trianoni béke következtében nehéz idők köszöntöttek. A tanulni vágyó fiatalember – számtalan társához hasonlóan, akik felett átlépett a határ – a maradék Magyarország fővárosába igyekezett. Jelentkezett a hadsereg funkcióit részben átvállaló rendfenntartó alakulatba, katonai szolgálata mellett tanulhatott, a hadsereg ugyanis az ilyen fiataloknak biztosította a szállást és az ellátást. Ezzel párhuzamosan beiratkozott az állatorvosokat képző főiskolára, ahol 1927 nyarán diplomát szerzett. Ezt követően a katonaságtól leszerelt, hogy hivatásának élhessen.

Valentini Ferenc húsvízsgáló távozásával ekkor üresedett meg egy státusz az újpesti vágóhídnál. Az ifjú állatorvos 1927 májusában került az intézményhez, és ettől kezdve az élete végérvényesen városunkhoz kötődött.

A vágóhídra joggal volt büszke Újpest. Már 1884-ben létrehoztak egy üzemet a vágóállatok feldolgozására, de a létesítményt egykettőre kinőtte a prosperáló település, hiszen a lakosság hússal, a bőripar nyersbőrrel való ellátása egyre nagyobb kapacitást igényelt. Ráadásul a 20. század elejére a higiéniai és közegészségügyi rendtartások és követelmények is szigorodtak.

1910-ben Ugró Gyula polgármester kezdeményezésére a képviselő-testület új vágóhíd felépítését határozta el. A tervezéssel Újpest azt az építészpárost bízta meg, amelyik egy évtizeddel korábban a városháza építésekor már bizonyította, hogy képes a rajzasztalra álmodni tetszetős külsejű, ugyanakkor a

funkciójának minden tekintetben megfelelő közintézményt. Böhm Henrik és Hegedűs Ármin épületegyüttesének kivitelezője ezúttal is Schreiber Gyula építési vállalkozó volt.

1911-re már állt is a létesítmény a Megyeri úton. Kocsimérleg a be- és kiérkező rakomány tételezéséhez, istállók és ólak az állatállomány elhelyezésére, vágóüzemek a különböző jószágfajták szerint elkülönítve, hűtőházak a friss hús tárolására és nem utolsósorban állategészségügyi vizsgálóállomás tették korszerűvé az üzemet. Szervezettségi szintjét mutatja, hogy az itt elsőként munkába álló mészárosokat előbb a fiumei vágóhídra küldték tanoncnak, mivel ott az újpestivel csaknem azonos rendszerű üzem működött.

Istvánffy Ernő számára komoly feladat volt a jelentős vállalat szakmai felügyelete, hiszen csupán 1927-ben 24 404 állatot dolgoztak itt fel. Ezek többsége sertés volt, de szarvasmarhát, kecskét, juhot, sőt lovat is vágtak.

A munkáját magas szinten végző állatorvost néhány év múlva már Újpest megbecsült polgáraként tartották számon. Az 1936-ban megjelent A 100 éves Újpest története c. kiadvány így ír róla: „Istvánffy Ernő városi állatorvos, helyettes vágóhídi igazgató [...] kiváló szaktudásával nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az újpesti közvágóhíd az ország egyik legnagyobb és legmodernebb ilyen nemű intézménye lett.”

1937-ben megnősült, feleségül vette Miklós Margit rajz- és művészettörténet-tanárt, aki 1931-től a Kanizsay Dorottya Leánygimnáziumban tanított. Házasságából két leánygyermek született, Julianna és Hajna.

Istvánffy Ernő 1938-ban a vágóhíd igazgatója lett, és beköltözött a főbejárat mellett kialakított szolgálati lakóházba. A vágóhíd vezetőjeként egyre nagyobb tekintélyre tett szert Újpesten. Nem csupán a vágóhídra került állatokat vizsgálta, hanem évtizedeken keresztül gyógyította a település polgárainak háziállatait is. Mint hatósági állatorvos 1927 decemberétől a városi képviselő-testület tagja volt. Éveken keresztül töltötte be a Katolikus Kör elnöki tisztét.

A háború nehéz időket hozott. 1945 februárjában a Dunába robbantott hidak mö-

gött feltorlódott zajló jég a folyó útját állta. A medréből kilépő víz elöntötte az alacsonyan fekvő újpesti Megyer városrészét is. Istvánffy dr. jó barátjával, Czeti István gyermekorvossal együtt csónakkal mentették a rászorulókat.

A háború után formálódó új közhatalom személycseréket hajtott végre a fontosabb újpesti intézmények igazgatói posztjain is. 1948-ban Istvánffy Ernőnek is távoznia kellett hivatalából, a vágóhíd élére új vezető került. Szakmai tudására azonban továbbra is szükség volt, így lett a kerületi Húsipari Ellenőrző Szolgálat vezetője. Ezt a feladatkörét 1970. január 1-jéig, nyugállományba vonulásáig látta el.

Szolgálati lakását nyugdíjasként is megtarthatta, de a nyarak egy részét családja körében, Tihanyban töltötte.

Istvánffy Ernő élete végéig az újpesti közélet megbecsült tagja maradt.

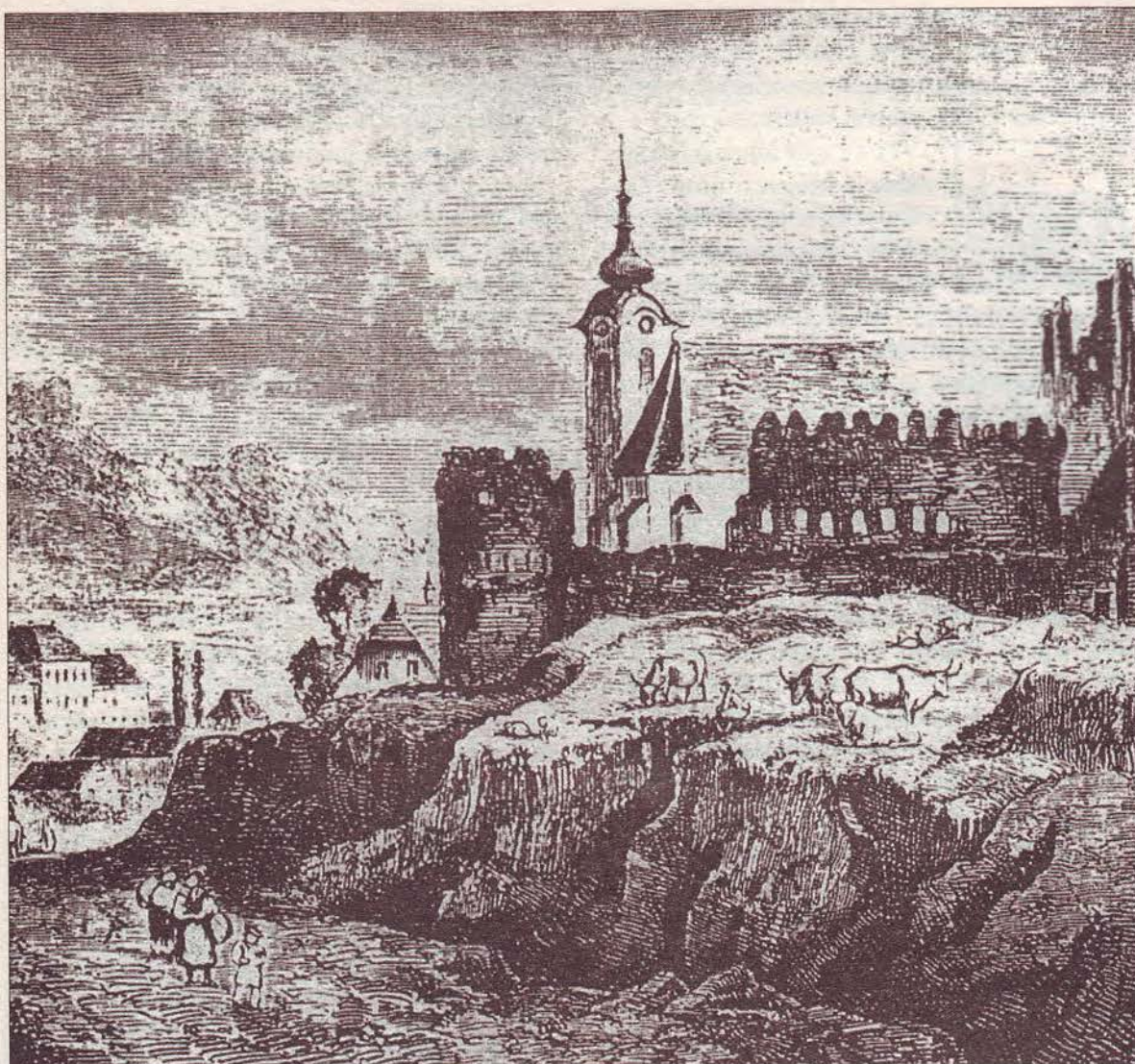
1987-ben gyémántdiplomát kapott egykori egyetemétől, amit öt évvel később a vasediploma követett.

1990 novemberében, a település alapításának 150. évfordulóján az Újpesti Értelmiségi Klub és a Városvédő Kör Ad Honorem Újpest 1840–1990 feliratú emlékéremmel köszönte meg tizenkilenc polgárának a városért kifejtett erőfeszítését. A kitüntetést Istvánffy Ernő dr. és neje is átvehették.

1998 mártiusában megözvegyült. Mindössze pár hónappal élte túl hűségese társát, ugyanazon év szeptemberében elhunyt. Sírja a Megyeri úti temetőben található.

A vágóhíd egykori épülete a Megyeri úton

Sepsiszentgyörgy egykori látképe. Előtérben a református erődtemplom, háttérben a híres Mikó kollégium épülettömbje

A város, ahonnan Istvánffy Ernő származott, Erdély egyik legrégebbi települése, melyről az első adat 1332-ből való. A községet

Zsigmond király 1427-ben városi rangra emelte. A város Háromszék megye központjaként nagy piactérrel rendelkezett, 1520 óta vásárok alkalmával ide hajtották be a környező települések eladásra szánt állatait. A város központja a valamikori Szent György tér, másképpen Főtér, melynek nyugati oldalán épült fel a megyeháza, homlokzatán ma is látható Háromszék címere, falán emléktábla hirdeti az ágyúöntő Gábor Áron emlékét. 1856-ban készült el ugyanitt a vá-

rosháza épülete a tanács hivatalos helyiségeivel, táncteremmel, kaszinóval, üzletekkel. A város büszkesége a református erődtemplom; és a mai helyén 1863-tól működő híres Mikó kollégium, a 17. század végén már megvolt iskola örököse és folytatója. Az épületben a 19. század második felében 5-6000 diák tanult. A téren áll a valamikori Székely Nemzeti Múzeum, melynek épületét 1913-ban Kós Károly tervezte. Ebben az intézményben a székelység történetére vonatkozó okiratgyűjteményt őriznek.

A Sepsiszentgyörgyön eltöltött gyermekévek meghatározóak voltak Istvánffy Ernő számára. Ízes székely beszédmódját egy életen át megőrizte. □

Schreiber Gyulára emlékezünk

Schreiber Gyula (Pozsony, 1857 – Újpest, 1933) építőmester, építési vállalkozó az 1900-as évek első harmadában Újpest egyik jelentős személyisége volt. Sokunk előtt ismert, hogy szinte minden középület építési munkálataiban tevékeny részt vállalt. Nevéhez fűződik többek között a Városháza kivitelezésén kívül a Víztorony, a Chinoin, a Phöbus és a Tungsram vállalatok központi épületeinek létrehozása is. A Klébersberg-féle népiskolai törvény keretében épült újpesti elemi iskolákat is cége készítette, a Fa- és Fémipari szakiskola is kezük munkáját dicséri. Talán kevesebben tudják, hogy több helyen dolgozott az országban, a kolozsvári Mátyás-szobor talapzatát is ő készítette. Halálának 70. évfordulója alkalmából kérdeztük unokáját, Ladányi Imrénét.

– *Mária néni, hogyan emlékszik a nagyapára?*

– 6 éves voltam, mikor meghalt, de emlékszem erős, magabiztos alakjára. Ő számomra mindig a család támaszát jelentette. Nagy vagyonnal rendelkezett, de nagyon jó ember volt. Sokszor segített a rászorulókon. Talán ez annak köszönhető, hogy fiatal korában ő is nehéz körülmények között tanulta ki a szakmáját. Pozsonyból küldték szülei Pestre gazdag rokonokhoz. Nem is ismerték őt, így a pályaudvarra egy táblával a nyakában érkezett, hogy azonosítani tudják az elé érkezők. Erről az időszokról keveset mesélt, nem lakhatott a „szerető” családnál, egy éjjeli őrnél helyezték el. A szállásadó felesége is dolgozott, sokszor egy hétre előre megfőzte a családnak a töltött káposztát, s azt a nagyapám ágya alatt tárolták. Szegény egy életre megutálta ezt az ételt. Ezekről az évekről ennél többet nekünk sohasem beszélt.

– *Milyen volt az otthon, a család?*

– A házunk a Váci út–József utca–Árpád út által határolt területen állt. Ma a Tanácsköztársaság-emlékmű és a tér van a helyén. Nagyszüleim lakrészében egy gyönyörű téli-

kert is volt. Sajnos a háború alatt, a bombázáskor megsérült, s miután mi sem tudunk vigyázni rá – a zsidótörvények miatt, bujkálnunk kellett, bátyám a bori munkatáborban halt meg, együtt raboskodott Radnóti Miklóssal –, a lakosság széthordta megmaradt értékeinket. Boldog gyermekéveket töltöttem ott, 32 éve élek Budán, de Újpestet és az ott élő embereket nem feledem.

Nagyapámnak négy gyermeke volt, szorgalmasan összegyűjtött vagyonát ők már nem gyarapították, sőt néhányan elősegítették csökkenését is. Nagyapa minden gyermekének az életbe indulásához 100 ezer aranykoronát adott, de ezenkívül is sokszor kellett kisegítenie őket, amit természetesen meg is tett. A legidősebb, Ervin építész volt, és a had-

Schreiber Gyula, családja körében. (A legkisebb unoka: Lengyel Mária; később Ladányi Imréné)

DR. VÉRTES LÁSZLÓ

Dr. Mihailich Győző műegyetemi professzor emlékezete

Az Újpesti Helytörténeti Értesítő 2003. évi 2. számában jelent meg Iványi János munkája, „Az Újpesti Víztorny – a korai magyar vas- és vasbeton-építészet kimagasló alkotása” címmel. Ezen munkában találkozunk dr. Mihailich Győző egyetemi tanár nevével.

Ki volt a kitűnő szakember? Mihailich Győző Temesrékán született, 1877. október 14-én. Alsóbb iskoláit szülőfalujában, a gimnáziumot Kecskeméten végezte. Ezután a budapesti műegyetemen tanult, az építészek között kezdve, majd a mérnöki szakon folytatva, 1899-ben szerzett oklevelet. A hídépítéstan-professzor figyelmét hívta fel magára, aki azonnal tanársegédként alkalmazta. 1906-ban doktorált, ugyanazon évben megszerezte a műegyetemi magántanári képesítést, és ő tartotta a vasbeton szerkezetek című tantárgy előadásait. 1916-ban rendkívüli tanár, majd 1920-ban az újonnan alakított II. számú hídépítéstan tanszék nyilvános rendes tanára lett.

1922-ben készítette el a Vasbeton szerkezetek című kézikönyvét. A Magyar Mérnök és Építész Egylet 1923-ban aranyéremmel tüntette ki. Terveket készített acélszerkezetű autóbuszgarázsokra, a Margit híd megerősítésére, szélesítésére (ez 1929–1930-ban volt). Jelentőset alkotott tanácsadóként is erőművek és vasbeton szerkezetek megvalósításában, valamint a háborúban felrobbantott hidak újjáépítésében. Nemcsak fémmel foglalkozott, hanem fával is, több helyen antennatornyokat tervezett, faszervezettel. A Magyar Tudományos Akadémia 1933-ban levelező, 1949-től rendes tagjává választotta, egyúttal a műszaki tudományok osztályának első elnöke volt. 1948-ban, amikor megalapították a Kosuth-díjat, elnyerte annak arany fokozatát. A Budapesti Műszaki Egyetem 1948-ban, a drezdai pedig 1954-ben tiszteletbeli műszaki doktorrá avatta. Zürichben alapították 1931-

ben a Nemzetközi Híd- és Magasépítő Egyesületet, amely 1948-ban az egyik alelnökévé választotta. Elismertségét jelzi, hogy kétszer volt dékán, kétszer pedig rektor a Budapesti Műszaki Egyetemen.

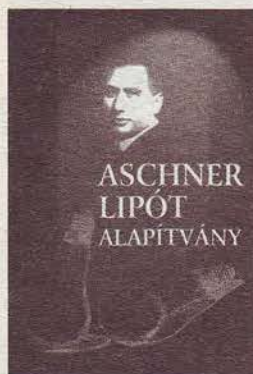
Dr. Mihailich Győző 1940-ben megszervezte a Mérnöki Továbbképző Intézetet, és annak első igazgatója lett. 1957-ben vonult nyugállományba. 1960-ban jelent meg a magyar hídépítés történetéről szóló könyve. Érdekelték a közügyek, hatalmas lelkesedés jellemezte. A Budapesti Mérnöki Kamara elnökeként is tevékenykedett. Számos közleménye jelent meg külföldi szakfolyóiratokban. □

Dr. Mihailich Győző szobra a Műegyetem kertjében található

A „Könyves Csillagok” című sorozat nyolcadik kötete a Könyves Kálmán Gimnázium azon diákjainak későbbi pályáját idézi fel, akik valamely tudomány- vagy művészeti ágban az ország legmagasabb szakmai-társadalmi elismerésében részesültek. Paál Zoltán: Országos becsben című biográfiája tizennyolc ismert-elismert – akadémikus, állami, Kosuth-, illetve Széchenyi-díjas – személy munkásságát mutatja be. A könyv azonos szerkezettű fejezetekben vázolja az „öregdiákok” pályaképét. A név alatt egységes terjedelmű életrajz olvasható, majd kortársi visszaemlékezés következik, végül (a legtöbb esetben) maguk a tudósok, illetve művészek rövid írásai zárják a fejezetet. A szöveget bőséges képanyag egészíti ki. A kötetben a sorrendet az érettségi éve határozza meg. Elsőként az 1914-ben maturált Laziczus Gyula nyelvész életrajzát olvashatjuk, míg a sorban a tizennyolcadik az 1963-ban érettségizett Szörényi Levente zeneszerző.

Tartalmában és formájában egyaránt igényes kötetet jelentett meg a közelmúltban az Aschner Lipót Alapítvány. A szervezet célja, hogy erkölcsi elismerésben részesítse a magyar iparban és gazdaságban kimagasló teljesítményt nyújtó vezetőket. A könyv előszavát követően Aschner Lipót életművét és pályáját Kadlecovits Géza – az alapítvány titkára – nagyívű tanulmányban mutatja be. Az esszé után az alapítvány alapító okirata, kuratóriumának névsora, támogatói tevékenységének felsorolása, majd az Újpesti Helytörténeti Alapítvány alapító okirata kapott helyet a kötetben. A könyv második részében valamennyi

eddig díjazott menedzser életrajzát olvashatjuk. A fényképekkel és dokumentumokkal illusztrált kiadvány megjelenését a Tungsram-Schröder Rt. és a Lisys Fényrendszer Rt. támogatta. Az érdeklődők mindkét könyvet megtalálják az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben (Bp. IV., Berda József u. 48.).

Összeült a kuratórium

Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány kuratóriuma június 17-én megtartotta soron következő ülését. Az esedékes tisztújításról, illetve a helytörténeti vetélkedő megszervezéséről a szeptember 17-i ülésen dönt a testület. Az ülésen jelen lévő Hock Zoltán alpolgármester arról biztosította a kuratóriumot, hogy Újpest Önkormányzata továbbra is támogatja a szervezet törekvéseit.

Károlyi Sándorra emlékeztek

Károlyi Sándor és kora címmel tudományos konferenciát tartottak július 3-án, a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban. Előadást tartott többek között Buda Attila, a Károlyi-monográfia szerzője és Estók János, Újpesten élő történész is. A család képviselőjében Sándor gróf mellszobránál koszorút helyezett el nagykárolyi Károlyi László.

Városnapi emléktábla-avatás

Az Újpesti Városnapok keretében, augusztus 30-án, 10 órakor kerül sor Pállya Celesztin festőművész emléktáblájának leleplezésére. Az Árpád út 66. (Újpest Galéria) falán elhelyezett domborművet az Újpesti Közművelődési Kör állíttatta. A márványtáblát Mihály Gábor Munkácsy-díjas szobrászművész készítette. Avatóbeszédet mond Szunyoghy András Derkovits-díjas grafikusművész.

Városvédő diákok

Az Újpesti Városvédő Kör új elnöke, Kovács Ivánné vezetésével a Venetianer utcai iskola diákjai a Megyeri úti temetőben rendbe hozták dr. Ugró Gyula és családja síremlékét.

Szeptemberi számunkban az 1., 10., 11., 12., 14., 20., 21., 27. és 30. oldalon látható fotókat és dokumentumokat az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta rendelkezésünkre.